

ΟΚΤΩ ΜΟΥΣΙΚΑ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ
ΑΛΜΥΡΟΥ ΤΗΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ.

Κων/νος Χαριλ. Καραγκούνης

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ
ΕΝΑ ΜΟΥΣΙΚΟ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΟΝ ΤΟΥ ΙΗ' ΑΙΩΝΟΣ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΞΕΝΙΑΣ ΑΛΜΥΡΟΥ

A.1. Περί της Μονής

Η Ιερά Μονή Κάτω Παναγίας Ξενιάς στον Αλμυρό (γυναικεία μονή) φαίνεται να ιδρύεται για πρώτη φορά στα χρόνια του βυζαντινού αυτοκράτορος Ανδρονίκου Β' Παλαιολόγου του Πρεσβυτέρου (1282-1328). Είναι γνωστή με διάφορες ονομασίες, αλλά ως Μονή Ξενιάς αναφέρεται ήδη το 1522 σε επιγραφή λειψανοθήκης. Τα σημερινά κτίσματα, τα οποία έπεσαν από καταστροφικό σεισμό το έτος 1980 πρέπει να ανάγονται στο α' ήμισυ του ΙΘ' αιώνας, ίσως και παλαιότερα⁴¹². Ο μοναδικός σωζόμενος μουσικός κώδικας της συλλογής χειρογράφων της Μονής είναι το υπ' αριθμόν 23 σπουδαίο Στιχηράριον του ΙΗ' αιώνας.

A.2. Περί του Χειρογράφου

i. Βιβλιογραφικά Στοιχεία

Ο κώδικας είναι δύο φορές βιβλιογραφημένος: α) Στη μικρή μεν, αλλά ιδιαίτερος αξιόλογη έκδοση της Μονής με τίτλο *Εκφραση Ιεράς Μονής Κάτω Ξενιάς*⁴¹³ και β) στη συνοπτική παρουσίαση των χειρογράφων της εν λόγω Μονής, που προσφέρει ο μοναχός και αρχιμανδρίτης Χερουβείμ Βελέντζας στην εργασία του *Κατάλογος Χειρογράφων της Μονής Ξενιάς*, η οποία εκδόθηκε στο *Δελτίο Φιλαρχαίου Εταιρείας Αλμυρού - Η Οθρυσ*⁴¹⁴. Εξάλλου, σύμφωνα με πληροφορία της *Εκφρασης*⁴¹⁵, ο κώδικας έχει φωτογραφηθεί μαζί με τα υπόλοιπα χειρόγραφα της Μονής Ξενιάς για λογαριασμό του Μορφωτικού Ιδρύματος της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος (Μ.Ι.Ε.Τ.). Τη φωτογράφιση πραγματοποίησε στις 23-24 Μαρτίου του έτους 1975 ο αείμνηστος καθηγητής και ακαδημαϊκός Λίνος Πολίτης. Ας σημειωθεί, ότι ο επίσης αείμνηστος αλμυριώτης ιστοριοδίφης και μέλος της Αρχαιολογικής Εταιρείας Αθηνών Νικόλαος Ι. Γιαννόπουλος, δεν συμπεριέλαβε το χειρόγραφο στην εργασία του *Κατάλογος των Χειρογράφων της Βιβλιοθήκης της Μονής Ξενιάς*, της οποίας το πρώτο μόνο μέρος δημοσιεύθηκε στο περιοδικό *Νέος Ελληνομνήμων*⁴¹⁶.

⁴¹² Βλ. σχετικώς, Κωστούλα Δέσποινα, *Εκφραση Ιεράς Μονής Κάτω Ξενιάς*, Αλμυρός 1994, σελ. 17-22.

⁴¹³ Ο.π., σελ. 66.

⁴¹⁴ Αλμυρός 2000, Περίοδος Β', Τεύχος 4, Σελ. 78-83.

⁴¹⁵ Ο.π., σελ. 65.

⁴¹⁶ *Νέος Ελληνομνήμων*, τόμος XX (1926), σελ. 104-107.

Στις ανωτέρω βιβλιογραφικές αναφορές υπάρχει μία σύγχυση για τον αύξοντα αριθμό φύλαξης του κώδικος, ο οποίος φέρεται άλλοτε υπό την ένδειξη 21, άλλοτε υπό τον αριθμό 22 και σε άλλες περιπτώσεις με τους αριθμούς 23 ή 25. Έτσι, στην *Εκφραση* καταλογογραφείται υπό τον αριθμό 22⁴¹⁷, εδώ όμως αναφέρεται και δεύτερος μουσικός κώδικας με την ένδειξη 21, για τον οποίο η φιλόξενη και εξυπηρετικότερη γερόντισσα της Μονής, η αδελφή Νυμφοδώρα, διαβεβαιώνει, πως δεν υπάρχει και ότι πρόκειται για σφάλμα της εκδόσεως. Από την άλλη πλευρά, με τον αριθμό 21 καταλογογραφείται ο κώδικας και στην προαναφερθείσα καταλογογραφική εργασία του π. Χερουβείμ⁴¹⁸. Και εδώ αναφέρεται ένα μόνο μουσικό χειρόγραφο, το παρόν, δίδεται δε η πολυτιμότερη πληροφορία, ότι στους σχετικούς κωδικογραφικούς καταλόγους του Μ.Ι.Ε.Τ. δηλώνονται δύο μουσικοί κώδικες υπό τους αριθμούς 23 και 25 και ότι με παρέμβαση του π. Χερουβείμ διενεργήθηκε έρευνα στο αρχείο μικροφίλμ του Μ.Ι.Ε.Τ. από τον διευθυντή του ιδρύματος κ. Αγαμέμνονα Τσελίκα και διαπιστώθηκε, πως οι δύο αριθμοί αναφέρονται στο ίδιο χειρόγραφο. Πάντως, επί του πρώτου φίλου του κώδικος υπάρχει αυτοκόλλητη ετικέτα, όπου αναγράφεται ο αριθμός 23, ενώ το ίδιο νούμερο σημειώνεται και σε ένθετη κάρτα, η οποία παρεμβάλλεται στα φύλλα του κώδικος, ως σελιδοδείκτης. Αυτός, τελικώς, είναι και ο οριστικός αριθμός φυλάξεως και αναζητήσεως του χειρογράφου.

Η πρώτη μου επαφή με το χειρόγραφο πραγματοποιήθηκε το έτος 2000. Τότε με τη βοήθεια δύο μαθητών και συνεργατών μου εκ Βόλου, των κυρίων Νικολάου Φιλιππαιού και Θωμά Διαμαντή, κατά τη διάρκεια δύο-τριών επισκέψεων στη Μονή, προχώρησα σε αναλυτική περιγραφή του περιεχομένου του κώδικος, ελήφθησαν δε μερικές όχι καλές φωτογραφίες με αναλογική φωτογραφική μηχανή Zenith. Επίσημη παρουσίαση του κώδικος και του περιεχομένου του έγινε από τον ομιλούντα στο Γ' Συνέδριο Αλμυριωτικών Σπουδών με θέμα *Ιστορία - Αρχαιολογία - Λαογραφία Αχαΐας Φθιώτιδας*, που διοργάνωσε ο Πολιτιστικός Οργανισμός του Δήμου Αλμυρού στο διάστημα μεταξύ 13 και 15 Οκτωβρίου του έτους 2000. Πλήρη φωτογράφιση ολοκλήρου του χειρογράφου πραγματοποίησα εν όψει του παρόντος συνεδρίου το απόγευμα της Τρίτης 4 Σεπτεμβρίου 2007, με έγχρωμη ψηφιακή φωτογραφική μηχανή, τύπου Konica-Minolta, αναλύσεως 5.0 Mega Pixels, σε συνθήκες εσωτερικού φωτισμού, χωρίς φλας και με τη βοήθεια του συναδέλφου φιλολόγου κ. Νικολάου Αναγνώστου από το Βόλο.

ii. Κωδικολογικά Στοιχεία

Ο κώδικας διατηρείται σε εντυπωσιακώς αρίστη κατάσταση. Οι διαστάσεις του είναι 25 cm στο ύψος επί 18,5 cm στο πλάτος, είναι δε ογκώδης, δεδομένου ότι απαρτίζεται από 408 φύλλα (405 γραμμένα φύλλα και 3 λευκά παράφυλλα, ένα εμπρός και δύο ενδιάμεσως, τα φ. 309 και 368, ενώ λευκό είναι και το φ. 367β). Είναι χάρτινος, από λεπτό και σπιλπνό, αρίστης ποιότητας χαρτί. Ο γραφεύς αριθμεί τα τετράδια του χειρογράφου (102 συνολικώς τετράφυλλα) αναγράφοντας την

⁴¹⁷ Ο.π., σελ. 66.

⁴¹⁸ Ο.π., σελ. 82.

αρίθμηση αυτών με αραβικούς αριθμούς στην πρώτη και την τελευταία σελίδα εκάστου τετραδίου. Τα τετράφυλλα αριθμούνται σε τρεις ενότητες: α) 1-66 (στην πραγματικότητα είναι 65,5 τετράφυλλα), β) 1-27 (στην πραγματικότητα είναι 27,5 τετράφυλλα) και γ) 1-9. Η αρίθμηση της β' ενότητας είναι διαταραγμένη, σημειώνεται δε τότε με αραβικούς και τότε με ελληνικούς αριθμούς, άλλοτε με μαύρη και άλλοτε με κόκκινη μελάνη, σε κάθε περίπτωση σε διαφορετικό σημείο των περιθωρίων. Κάποιοι αριθμοί έχουν αποκοπεί λόγω του ξακρίσματος των φύλλων κατά την βιβλιοδεσία. Ο κώδικας φέρει και δευτέρα νεωτέρα αρίθμηση των φύλλων του, σημειωθείσα δια μολυβδίδος και αραβικούς αριθμούς στην άνω γωνία των δεξιών σελίδων, αριθμούνται, όμως, μόνον οι δεκάδες των φύλλων με ελάχιστες εξαιρέσεις. Μεταξύ των φ. 289-290 έχει διαφύγει της αριθμώσεως ένα φύλλο, στο οποίο έδωσα τον αριθμό 289Α.

Η στάχωση του κώδικος είναι αρίστως διατηρημένη, σχεδόν άφθαρτη. Πρόκειται για ξύλινες πινακίδες, επενδεδυμένες εξωτερικώς με καλής ποιότητας δέρμα, καφέ-βυσσινί χρώματος, ενώ έχουν διατηρηθεί ακέραιοι οι θηλυκωτήρες. Η ράχη του βιβλίου δεν φέρει καθόλου απεικονίσεις ή τίτλους, διακρίνονται μόνον τέσσαρες οριζόντιες γραμμώσεις, τις οποίες δημιουργεί κάτω από το δέρμα το νήμα συρραφής των τετραδίων.

Η εμπρόσθια όψη της σταχώσεως κοσμείται με διάφορα σταμπωτά, εκ των οποίων το κεντρικό είναι χρυσοποίκιλτο σε σχήμα ρομβοειδές και παριστά τον Ιησού Χριστό ιστάμενο, ευλογούντα και φέροντα το Ευαγγέλιο, εκ δεξιών του δε η Θεοτόκος και εξ αριστερών του ο Τίμιος Πρόδρομος παρίστανται σε στάση ικεσίας. Γύρω από την εικόνα τέσσαρες -επίσης σταμπωτές, όχι όμως χρυσές- γωνίες με αποτυπώσεις ανθιδίων δημιουργούν ένα νοητό ορθογώνιο παραλληλόγραμμο, εγγεγραμμένο στο σχήμα του εμπροσθίου εξωφύλλου. Κατά τον ίδιο τρόπο είναι διακοσμημένο και το εξωτερικό του οπισθοφύλλου, μόνο που εδώ ως κεντρική παράσταση έχει επιλεγεί η εικόνα της Αναστάσεως, στην οποία ο Κύριος συντρίβει τις πύλες του Αδου, συνεγείροντας τους "πάλαι πεσόντας" πρωτοπλάστους Αδάμ και Εύα. Εξάλλου, αντί ανθιδίων στις τέσσαρες γωνίες του εγγεγραμμένου ορθογωνίου παραλληλογράμμου έχουν αποτυπωθεί οι τέσσαρες Ευαγγελιστές.

Στο εσωτερικό των εξωφύλλων οι ξύλινες πινακίδες είναι καλυμμένες με χαρτί, το οποίο φέρει ανάγλυφες απεικονίσεις ανθέων κοκκίνου χρώματος - μάλλον πρόκειται για τριαντάφυλλα. Αμέσως μετά το εμπροσθόφυλλο υπάρχει ένα λευκό παράφυλλο, στο οποίο έχει επικολληθεί -όπως προελέχθη- αυτοκόλλητη ετικέτα, όπου αναγράφεται ο αριθμός 23. Επί του χαρτου διακρίνεται εύκολα το υδατογράφημα: πρόκειται για τους λατινικούς χαρακτήρες V (Βε) και G (Γζε).

Οι σελίδες έχουν πλούσια εξωτερικά περιθώρια, το μουσικό κείμενο καλύπτει ύψος 18 cm και πλάτος 10 cm, είναι δε γραμμένο σε δεκαέξι <16> αράδες και σε ισάριθμες στοιχισμένες το ποιητικό κείμενο. Στο τελευταίο επισημαίνονται πολλά ορθογραφικά σφάλματα. Όμορφα κεφαλαιογράμματα, σχεδιασμένα με κόκκινη μελάνη, διακοσμούν τις ενάρξεις των μελών, καλύπτοντας πλάτος ενός εκατοστού. Μουσικό και ποιητικό κείμενο είναι γραμμένα διά της αυτής γραφίδος με μαύρη έντονη μελάνη, ενώ οι προ των μελοποιήσεων αναγραφές, οι Μαρτυρίες

και οι Μεγάλες Υποστάσεις Χειρονομίας με ζωηρή ερυθρή μελάνη. Η γραφή είναι ορθία και ισόροπη, τα δε σηματοδρόμια της Μέσης Πλήρους Βυζαντινής σημειογραφίας⁴¹⁹ είναι ισομεγέθη ισοϋψή και ισοπαχή.

iii. Περιεχόμενο

Το χειρόγραφο τιτλοφορείται *Καλοφωνικόν Στιχηράριον του Γερμανού Νέων Πατρών*. Ο κώδικας είναι τριμερής. Διακρίνονται σαφώς τρεις ενότητες, στις οποίες καταγράφονται λεπτομερώς:

α) Τα Στιχηρά Ιδιόμελα και τα Δοξαστικά των εορτών του όλου ενιαυτού.

β) Τα Στιχηρά Ιδιόμελα και τα Δοξαστικά της περιόδου του Τριωδίου (από την Κυριακή του Τελώνου και Φαρισαίου ως και το Μέγα Σάββατο).

γ) Τα Στιχηρά Ιδιόμελα και Δοξαστικά του Πεντηκοσταρίου (από την Κυριακή του Πάσχα ως και την Κυριακή των Αγίων Πάντων).

α) Στο φ. 1α υπάρχει ένα όμορφο επίτιτλο, σχεδιασμένο με πλεκτές έγχρωμες λωρίδες λευκού, μαύρου, πράσινου, κόκκινου και κίτρινου χρώματος σε σχήμα <Π>, τα δύο σκέλη του οποίου απολήγουν σε σταυρόσχημα ανθίδια. Στο εσωτερικό αυτού είναι σημειωμένος ο ακριβής τίτλος του βιβλίου: *"Αρχή συν Θεώ αγίω Στιχηράριον Καλοφωνικόν, ποίημα και ποιηθέν παρά κυρ Γερμανού Αρχιερέως Νέων Πατρών εκ Τίρναβου"* και αμέσως ακολουθεί η παράθεση των μελοποιήσεων (τα Στιχηρά των εορτών του ενιαυτού): *"Μην Σεπτέμβριος, εις την α' Αρχή της Ινδίκτου, ήτοι του νέου έτους και μνήμη του οσίου πατρός ημών Συμεών του Στυλίτου, Στιχηρά ιδιόμελα του οσίου, Δόξα, ήχος πλ. α', Όσιε πάτερ, καλήν εφεύρες κλίμακα..."*.

β) Στο φ. 263α αρχίζει το δεύτερο μέρος του βιβλίου, όπου κάτω από όμορφο επίτιτλο κόσμημα σημειώνεται: *"Τριώδιον συν Θεώ αγίω περιέχον την πρέπουσαν αυτώ ακολουθίαν πάσαν. Την Κυριακή του Τελώνου και Φαρισαίου, τω Σαββάτω εσπέρας Στιχηρά ιδιόμελα, ήχος α', Νέων Πατρών, Μη προσευξώμεθα φαρισαϊκώς, αδελφοί..."*.

Αξίζει να αναφερθεί ότι ο κώδικας είναι πληρέστατος, δεδομένου ότι συμπεριλαμβάνει μελοποιήσεις όλων των τροπαρίων όλων των καθημερινών ακολουθιών της περιόδου του Τριωδίου με κάθε λεπτομέρεια και χωρίς καμμία σχεδόν παράλειψη των Ιδιομέλων.

γ) Στο φ. 369α άρχεται το τρίτο και τελευταίο μέρος του κώδικος, όπου κάτω από επίτιτλο κόσμημα σημειώνεται η αναγραφή: *"Αρχή συν Θεώ αγίω και του Πεντηκοσταρίου του αυτού (ενν. του Γερμανού), όπερ ψάλλεται εις το Άγιον Πάσχα. Δόξα, Και νυν, ήχος πλ. α', Αναστάσεως ημέρα..."*.

Αξιοσημείωτη και σύμφωνη προς την παλαιά κωδικογραφική παράδοση των Στιχηραρίων είναι η σε πλείστες περιπτώσεις αναφορά των ονομάτων των υμνογράφων των τροπαρίων στις προ αυτών αναγραφές.

Στο φ. 315α και σε ελάχιστες ακόμη περιπτώσεις υπάρχουν χάσματα. Ο

⁴¹⁹ Περί των φάσεων της βυζαντινής σημειογραφίας βλ. Γρηγόριος Θ. Στάθης, *Οι Αναγραμματισμοί και τα Μαθήματα της Βυζαντινής Μελοποιίας και πανομοιότυπος έκδοσις του καλοφωνικού στιχηρού της Μεταμορφώσεως «Πρωτοπών την Ανάστασιν» μεθ' όλων των ποδών και αναγραμματισμών αυτού, εκ του Μαθηματαρίου του Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, έκδοσις του Ιδρύματος Βυζαντινής Μουσικολογίας της Ι. Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος, Μελέται 3, σελ. 47 και εξής.*

κώδικας ολοκληρώνεται στο φ. 404α (πραγματικώς 405α).

iv. Ο Γραφεύς του Κώδικος - Χρονολόγηση

Το χειρόγραφο είναι χρονολογημένο και ο γραφεύς του αυτοαποκαλύπτεται δύο φορές σε ισαρίθμους κολοφώνες του βιβλίου. Πρόκειται για έναν Τρικεριώτη μουσικό και αντιγραφέα, ο οποίος υπογράφει ως Αναγνώστης εκ Τρίκερι.

Η πρώτη μαρτυρία κατατίθεται στο φ. 367α και αποκαλύπτει τον κωδικογράφο και το έτος ολοκλήρωσεως του χειρογράφου: *"Τέλος του Τριωδίου. Ετελειώθη εις Πλάτανον εις τους αψοζ' (1777), Αυγούστου η', εκ χειρός Αναγνώστη εκ Τρίκερι, μαθητού Στέργιου εκ Τίρναβου και εύξασθε υπέρ αυτών."* Το δεύτερο ιδιόγραφο σημείωμα του κωδικογράφου εντοπίζεται στο φ. 404α, όπου σημειώνονται τα εξής παραπλήσια με τα προηγούμενα: *"Τέλος του Πεντηκοσταρίου. Ετελειώθη εις Πλάτανον εις τους αψοβ' η αψοζ' (1772 η 1777, αρχικώς διακρίνεται ο αριθμός <β'>, Από πάνω, όμως, διορθώνεται με το γράμμα <ζ'>), Ιουλίου γ', εκ χειρός Αναγνώστου εκ Τρίκερι, μαθητού Στεργίου (το όνομα στενογραφημένο) εκ Τίρναβου, ήγουν⁴²⁰ Στέργιου (εδώ το όνομα ολογράφως) και εύξασθε υπέρ αυτών του ευτελούς (sic)."*

Από τις δύο αυτές βιβλιογραφικές μαρτυρίες συμπεραίνονται τα ακόλουθα:

- Το έργο συντίθεται στο χωριό Πλάτανο του Αλμυρού κατά το έτος 1777.
- Ο γραφεύς ολοκλήρωσε πρώτα την ενότητα του Πεντηκοσταρίου και έπειτα του Τριωδίου. Εδώ είναι άξιον επισημάνσεως το γεγονός, ότι εάν και στην δεύτερη μαρτυρία η χρονία του κώδικος είναι 1777 και όχι 1772, τότε ο Αναγνώστης θα πρέπει να ολοκλήρωσε την αντιγραφή των μελοποιήσεων του Τριωδίου (περίπου εκατόν έξι <106> πυκνογραμμένα φύλλα) σε διάστημα ενός <1> μηνός και έξι <6> ημερών (Από 3 Ιουλίου έως 8 Αυγούστου). Σε μία τέτοια περίπτωση ο κωδικογράφος αποδεικνύεται εκτός από καλλιγράφο και ταχυγράφο.

- Ο κωδικογράφος δηλώνει Αναγνώστης εκ Τρίκερι, αλλά δεν αποκαλύπτει το κύριο βαφτιστικό του όνομα.

- Τέλος, ο Αναγνώστης βεβαιώνει, πως υπήρξε μαθητής του γνωστού μελοουργού και επίσης κωδικογράφου Στεργίου Τυρναβίτου⁴²¹.

Δυστυχώς, καμμιά επιπλέον πληροφορία δεν επεσημάνθη από άλλες πηγές για τον εν λόγω μουσικό και γραφέα. Από την αισθητική μελέτη του έργου του συμπεραίνεται μόνον η άψογη αντιγραφική του ικανότητα, η καλλιγραφία του, η δεξιοτεχνία του στη διακόσμηση του χειρογράφου με πολύχρωμα επίτιπλα και περίτεχνα πρωτογράμματα, στοιχεία που αποκαλύπτουν έναν έμπειρο ίσως και επαγγελματία γραφέα. Πάντως, ο Αναγνώστης ελέγχεται ως ελαφρώς ανορθόγραφος, δεδομένου ότι παρατηρούνται αρκετά ορθογραφικά σφάλματα στο ποιητικό κείμενο των καταγεγραμμένων μελοποιήσεων, εκτός εάν αντέγραφε τυφλά από άλλο λανθασμένο πρότυπο.

⁴²⁰ Ο π. Χερουβείμ δίδει ως χρονία του κώδικος το έτος 1772, ενώ διαβάζει τη λέξη "ήγουν" ως "ηγούμ(ενος)".

⁴²¹ Περί του Στεργίου Τυρναβίτου βλ. Κων/νος Χαριλ. Καραγκούνης, *Η Παράδοση και Εξήγηση του Μέλους των Χερουβικών της Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Μελοποιίας*, Αθήναι 2003, σελ. 527 (διδακτορική διατριβή, εκδοθείσα υπό του Ιδρύματος Βυζαντινής Μουσικολογίας της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος και του καθηγητού Γρ. Θ. Στάθη), όπου λεπτομέρειες για το μελοποιητικό και κωδικογραφικό του έργο.

ν. Αξία του Χειρογράφου

Η αξία του κώδικος είναι μεγάλη, διότι: Είναι ογκωδέστατος, εξαιρετικώς καλαίσθητος και άριστα διατηρημένος. Είναι πλούσιος ως προς τις εμπριεχόμενες μελοποιήσεις, οι οποίες, αν και απαντούν συχνά σε άλλα χειρόγραφα, αποτελούν αθάνατα έργα του σπουδαιότατου μελουργού, μουσικοδιδασκάλου και εξηγητού του ΙΗ' αιώνας Γερμανού επισκόπου Νέων Πατρών. Οι εμπριεχόμενες μελοποιήσεις καλύπτουν τις ιεροψαλτικές ανάγκες όλου του ενιαυτού, συμπεριλαμβανομένων των περιόδων Τριωδίου και Πεντηκοσταρίου. Είναι χρονολογημένος. Έχει ολοκληρωθεί το έτος 1777. Ο γραφεύς του είναι γνωστός, εφόσον αυτοαποκαλύπτεται στον κολοφώνα του βιβλίου. Πρόκειται για έναν Τρικεριώτη μουσικό η αντιγραφέα, ο οποίος υπογράφει ως "Αναγνώστης εκ Τρίκερι". Ο κωδικογράφος δηλώνει μαθητής του γνωστού μελουργού και επίσης κωδικογράφου Στεργίου Τυρναβίτου. Το έργο συντίθεται στο χωριό Πλάτανο του Αλμυρού, γεγονός το οποίο αποκαλύπτει την άνθιση της ψαλτικής τέχνης αλλά και της βιβλιογραφικής παραγωγής στην περιοχή κατά τον ΙΗ' αιώνα.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΤΑ ΕΠΤΑ ΜΟΥΣΙΚΑ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ

ΤΗΣ "ΦΙΛΑΡΧΑΙΟΥ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΑΛΜΥΡΟΥ (ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ) - Η ΟΘΡΥΣ"

A. ΓΕΝΙΚΑ

A.1. Περί της Φιλαρχαίου Εταιρείας Αλμυρού

Η Φιλάρχαιος Εταιρεία Αλμυρού - Η Όθρυς (Φ.Ε.Α.) ιδρύθηκε επίσημα (διότι προϋπήρχε άτυπα) στις 28 Απριλίου 1896, φυσικά στον Αλμυρό Μαγνησίας⁴²². Σύμφωνα με μαρτυρίες του επί μακρόν και σημερινού ακόμη Προέδρου της Φ.Ε.Α., κ. Βίκτορος Κοντονάτσιου, ο οποίος αποτελεί την ψυχή και την πνοή του εν λόγω φορέως⁴²³, ένα μεγάλο μέρος της βιβλιοθήκης περισυνελέγη από σωρούς απορριμμάτων, εκτεθειμένων στην βροχή και τις λάσπες. Ως εκ τούτου, γίνεται κατανοητός ο σπουδαιότατος ρόλος της Φ.Ε.Α. στην διάσωση και συντήρηση ενός πολυτιμότετου υλικού, έτσι δε εξηγούνται και οι πάσης φύσεως φθορές, που έχουν υποστεί πολλά από τα μουσικά χειρόγραφα της Συλλογής, που θα παρουσιαστούν εν συνεχεία. Επίσημως, πρόκειται, για επτά <7> μουσικούς κώδικες, κάποιοι εκ των οποίων σπουδαιότατοι, στην πραγματικότητα, όμως, θα πρέπει να αναφερθούμε και σε ένα σπάραγμα μουσικού χειρογράφου, που δεν ανήκει στα προηγούμενα και

⁴²² Βλ. σχετικώς, Δελτίον της εν Αλμυρώ Φιλαρχαίου Εταιρείας της Όθρυς, τεύχος Γ' (1900), επανέκδοση έτους 2000, σελ. 34, όπου Παρατηρήσεις της επανεκδόσεως.

⁴²³ Ο κ. Κοντονάτσιος είναι σήμερα συνταξιούχος εκπαιδευτικός, διατελέσας επί μακρόν Σχολικός Σύμβουλος στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση.

έχει χρησιμοποιηθεί στην στάχωση ενός εξ αυτών.

A2. Γενικά Βιβλιογραφικά Στοιχεία για την Συλλογή

Έναν γενικό κατάλογο των σαράντα <40> χειρογράφων της Φ.Ε.Α. συγκρότησε ο προμνημονευθείς αείμνηστος αλμυριώτης ιστοριοδίφης Νικόλαος Ι. Γιαννόπουλος. Ο κατάλογος αυτός δημοσιεύθηκε σε συνέχειες στο περιοδικό *Νέος Ελληνομνήμων*⁴²⁴, με τον τίτλο *Κατάλογος των Χειρογράφων της Βιβλιοθήκης της εν Αλμυρώ Φιλαρχαίου Εταιρείας Όρθρος* (sic) και με την εξής υποσημείωση της εκδόσεως: "Εν τοις καταλοίποις του Λάμπρου (ενν. ο Σπυριδών Λάμπρου, πρώτος εκδότης του *Νέου Ελληνομνήμονος*) ευρέθη και ο κατάλογος ούτος των χειρογράφων της βιβλιοθήκης της Φιλαρχαίου Εταιρείας Όρθρος (sic), ο συνταχθείς υπό του Νικολάου Γιαννοπούλου. Ο Λάμπρος, ως εκ της σχετικής αλληλογραφίας γίνεται δήλον, είχεν υποσχεθή την έκδοσιν του καταλόγου τούτου εν τω νέω Ελληνομνήμονι. Εκδιδόμεν λοιπόν εν τω νέω Ελληνομνήμονι τον κατάλογον τούτον παρατηρούντες ότι κατά την σημείωσιν του Γιαννοπούλου, «Η αρίθμησις εγένετο κατ' αλφάβητον. Εν παρενθέσει φέρονται οι αριθμοί, υφ' ους είναι γραμμένοι οι κώδικες»⁴²⁵. Τα μουσικά χειρόγραφα της Συλλογής αριθμήθησαν από τον Γιαννόπουλο με τους αριθμούς ΙΑ' - ΙΖ' και δημοσιεύθηκαν στην δεύτερη (ΙΑ' - ΙΒ') και τρίτη (ΙΓ' - ΙΖ') συνέχεια του καταλόγου⁴²⁶. Με εξαιρέσεις τον υπ' αριθμόν ΙΒ' και εν μέρει τον υπ' αριθμόν ΙΔ' κώδικα, η περιγραφή των χειρογράφων είναι συνοπτικώτατη και λακωνική, υπό την ένδειξη *Μουσικός Κώδιξ*, αρκούμενη, κυρίως, στα εξωτερικά χαρακτηριστικά των βιβλίων (διαστάσεις, εποχή, κατάσταση κ.τ.ό.). Συνοπτική περιγραφή μερικών χειρογράφων της Συλλογής πραγματοποίησε και ο ελληνοδιδάσκαλος Αθανάσιος Ι. Σπυριδάκης στο τρίτο τεύχος του *Δελτίου της εν Αλμυρώ Φιλαρχαίου Εταιρείας της Όρθρος*. Εδώ αναφέρεται ένα χειρόγραφο "Μουσικόν εκκλησιαστικόν χάρτου σκληρού, δώρον κ. Πριάκου"⁴²⁷, το οποίο δεν μπόρεσα να ταυτίσω ασφαλώς με τα σήμερα σωζόμενα επτά χειρόγραφα της Φιλαρχαίου. Η μαρτυρία περί "σκληρού χάρτου" οδηγεί στο συμπέρασμα, ότι ίσως πρόκειται για το υπ' αριθμόν 11 χειρόγραφο. Τέλος, δυστυχώς, δεν κατέστη εφικτό να εξακριβώσω αν οι εν λόγω κώδικες έχουν φωτογραφηθεί από το Μορφωτικό Ίδρυμα της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος (Μ.Ι.Ε.Τ.).

Η πρώτη μου επαφή με τα μουσικά χειρόγραφα της Φ.Ε.Α. πραγματοποιήθηκε τον Δεκέμβριο του έτους 2000, έπειτα από τη γνωριμία μου με τον Πρόεδρο της Φ.Ε.Α., κ. Βίκτορα Κοντονάτσιο στο Γ' Συνέδριο Αλμυριωτικών Σπουδών (13-15 Οκτωβρίου 2000), όπου παρουσίασα, ως προελέχθη, το Στιχηράριον της Ι. Μονής Ξενιάς. Στις 30/12/2000 επισκέφθηκα το Αρχαιολογικό Μουσείο Αλμυρού και είχα μία πρώτη επαφή με τα μουσικά χειρόγραφα της συλλογής, ενώ με τη βοήθεια του μαθητού και συνεργάτου μου κ. Νικολάου Φιλιππαίου εκ Βόλου μαγνητοσκόπησα με αναλογική βιντεοκάμερα το μεγαλύτερο μέρος του υπ'

⁴²⁴ *Νέος Ελληνομνήμων*, τόμος XVIII (1924), σελ. 448-450 και XIX (1925) σελ. 93-95, 262-266, 369-377.

⁴²⁵ Ο.π., τόμος XVIII (1924), σελ. 448, στην υποσημείωση 1.

⁴²⁶ Ο.π., τόμος XIX (1925) σελ. 94-95 και 262-263, αντιστοίχως.

⁴²⁷ Περίοδος Α', Τεύχος 3 (1900), Σελ. 11-12.

αριθμόν ΙΒ' κώδικος. Δυστυχώς, για προσωπικούς λόγους δεν κατέστη εφικτή η εκ νέου επίσκεψη στο Μουσείο προ της 30ης Δεκεμβρίου 2004 (ακριβώς μετά τέσσερα έτη), οπότε με μία ψηφιακή φωτογραφική μηχανή τύπου HP, αναλύσεως 3.1 Mega Pixels, σε συνθήκες εσωτερικού φωτισμού, χωρίς φλας, ξεκίνησα την φωτογράφιση των εν λόγω μουσικών πηγών. Η φωτογράφιση ολοκληρώθηκε με τρεις ακόμη επισκέψεις μου στο Μουσείο κατά την 4η, 5η και 7η Ιανουαρίου του έτους 2005.

B. ΕΙΔΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΑ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ

B.1. Κώδικας Φ.Ε.Α. 11 - Στιχηράριον μετ' Αναστασιματαρίου - ΙΓ' αι.

i. Κωδικολογικά Στοιχεία

Για τον παρόντα κώδικα ο Νικόλαος Γιαννόπουλος παρέχει τα εξής στοιχεία: *"ΙΑ'. Χάρτου βομβυκίνου. 0,30 x 0,21 x πάχ. 0,09, Αιώνας XIII (φ. 300). Μουσικός κώδιξ αστάχωτος, περιέχει δε και αντιγραφάς εξ αρχαιότερου τοιούτου κατά τον Στ' αιώνα γραφέντος. Φαίνεται δε ότι πολλά φύλλα εξέπεσον εν αρχή και εν τέλει εκ της ελλείψεως σταχωμάτων, ίσως δε και εν μέσω. Είναι δε τιλφόβρωτος."*⁴²⁸

Πρόκειται για ένα αρκετά πλούσιο Στιχηράριον μετ' Αναστασιματαρίου, κάπως σπάνιος συνδυασμός χειρογράφου. Ο κώδικας σήμερα ευρίσκεται σε θλιβερή κατάσταση. Συγκεντρώνονται πάνω του όλα τα κακά της μοίρας των χειρογράφων. Είναι αστάχωτος, ακέφαλος, κολοβός, με αποκολλημένα τετράδια, με διαταραχή και χάσματα των τετραδίων, περιμετρικώς εφθαρμένος (τιλφόβρωτος, σητόβρωτος και μύοβρωτος, ευτυχώς, μόνο στην περιοχή των ωών, σε λίγες μόνο περιπτώσεις έχει χαθεί το μουσικό κείμενο), υγροποιηθείς από έκθεσή του στην βροχή και, το χειρότερο, έπεσε σε χέρια "συντηρηητών".

Σήμερα το χειρόγραφο προστατεύεται από ειδικό πανόδετο φάκελο, ο οποίος δένεται με υφασμάτινους ιμάντες στις τρεις εκ των τεσσάρων πλευρών του. Επί της εμπροσθίας όψεως αναγράφεται ο αριθμός καταχωρίσεώς του (Χφ 11), ενώ είναι σημειωμένη και η ένδειξη 5/NK Θεολ. Τίποτε άλλο. Υπάρχουν, όμως, δύο διαφοροποιήσεις σε σχέση με τα καταγεγραμμένα του Ν. Γιαννόπουλου. Οι δι' αυτοψίας διαπιστωθείσες διαστάσεις του κώδικος είναι 26,5 cm στο ύψος και 19,5 cm στο πλάτος, ενώ τα φύλλα του είναι αριθμημένα διακόσια είκοσι επτά <227> αντί τριακοσίων <300>, που αναφέρονται στον *Νέο Ελληνομνήμονα*. Θεωρώ, πως πρόκειται για τυπογραφικά λάθη της εκδόσεως, δεδομένου, ότι στο τελευταίο φύλλο (227β) υπάρχει σημείωση του ίδιου του Γιαννόπουλου, ο οποίος και αριθμήσε τον κώδικα: *"Περιέχει φύλ. 227"*. Τετράδια ο γραφέυς δεν αριθμήσε, ο δε Ν. Γιαννόπουλος σημείωσε τους αριθμούς των φύλλων με πέννα κυανής μελάνης, δυστυχώς, όμως, δεν επρόσεξε τη διαταραχή των τετραδίων, με τραγικό αποτέλεσμα, να τοποθετήσει ανακατεμένα πολλά τμήματα του χειρογράφου. Θα παρακολουθήσουμε αυτήν την διατάραξη της ύλης του κώδικος εν συνεχεία, όπου

⁴²⁸ Ο.π., τόμος XIX (1925), σελ. 94.

θα γίνει αναφορά στο περιεχόμενό του. Ο Γιαννόπουλος έδωσε, επίσης, τον αριθμό <213> σε δύο συνεχόμενα φύλλα, το δεύτερο εκ των οποίων ονόμασα 213A (άρα ο κώδικας έχει διακόσια είκοσι οκτώ <228> φύλλα). Σε ορισμένες περιπτώσεις έγιναν απόπειρες αποκαταστάσεως των εφθαρμένων φύλλων δι' επικολλήσεως ταινιών στις ώες, άγνωστο από ποιόν. Κάποτε-κάποτε επισημαίνονται και διά μαύρης μελάνης προσθήκες του απολεσθέντος ποιητικού κειμένου ή των εξίτηλων αναγραφών.

Ο κώδικας, ευτυχώς, είναι γραμμένος σε βομβύκινο χαρτί, εξαιρετικώς παχύ και τραχύ, γεγονός το οποίο τον κατέστησε περισσότερο ανθεκτικό στις κακουχίες που υπέστη. Τα περιθώρια, παρότι σήμερα είναι εφθαρμένα, φαίνεται να ήταν πλούσια. Το κείμενο είναι γραμμένο σε δεκαεννέα <19> αράδες, με μαύρη μελάνη για τα μουσικά σημάδια, καστανή μελάνη για το ποιητικό κείμενο και κόκκινη για τα κεφαλαιογράμματα, τις πάσης φύσεως αναγραφές, τις Μαρτυρίες των ήχων και τις Μεγάλες Υποστάσεις. Εξ αυτών, μόνο η κόκκινη μελάνη είναι κάπως εξίτηλη, ενώ, κατά έναν εντυπωσιακό τρόπο, δεν παρατηρούνται πουθενά διαχύσεις της μελάνης, παρά την υγροποίηση του κώδικος, η οποία είναι παντού εμφανής. Τα κεφαλαιογράμματα δεν παίζουν, θα λέγαμε, ρόλο καλλωπιστικό, αλλά διευκολυντικό. Είναι απλά και, σχετικώς, μικρών διαστάσεων, χωρίς ιδιαίτερα στολίσματα. Οι αναγραφές σε πολλές περιπτώσεις είναι αρκετά πλούσιες, δεν δηλώνεται/ονται, όμως, ο/οι μελουργός/οί, παρά σποραδικώς οι υμνογράφοι των τροπαρίων. Οι μαρτυρίες των ήχων είναι ευανάγνωστες και, σχεδόν πάντοτε, καθέτως γραμμένη η λέξη "ήχος". Η γραφή των σηματοφώνων της Μέσης Πλήρους Βυζαντινής σημειογραφίας είναι καθαρή, ευμεγέθης, ισόρροπη, ισοπαχής με ιδιαίτερώς χαρακτηριστικό τον σχεδιασμό των Πεταστών, οι οποίες τείνουν να ορθώνονται στα δεξιά, σχεδόν καθέτως, δημιουργώντας μία περίεργη αίσθηση. Εντύπωση προκαλεί και ο γραφικός χαρακτήρας στο ποιητικό κείμενο, για το πόσο ισοϋψής και συμμετρικός είναι, ενώ δεν παρατηρούνται σπουδαία ορθογραφικά σφάλματα. Σε ορισμένες περιπτώσεις υπάρχουν και ποικίλες σημειώσεις στις ώες.

ii. Περιεχόμενο

Ο κώδικας είναι ακέφαλος. Παρόλα αυτά, δεν φαίνεται να έχουν εκπέσει πολλά φύλλα στην αρχή, δεδομένου ότι το σήμερα αριθμημένο ως φ. 1α εμπεριέχει τα τροπάρια "Ο πνεύματι αγίω συνημμένος..." και "Ο αρρήτω σοφία συστησάμενος τα σύμπαντα..." της 1ης Σεπτεμβρίου, κατά την αρχή της Ινδίκτου. Ακολούθως, παραδίδονται Στιχηρά και Δοξαστικά του όλου ενιαυτού. Στο φ. 130β η εορτή του Αγίου Παντελεήμονος (μηναίον Ιουλίου), αλλά στο 131α υπάρχουν τα τροπάρια του Εσπερινού του Λαζάρου (Τριώδιον). Εδώ επισημαίνεται το πρώτο χάσμα. Εντούτοις, τα δύο φύλλα είναι κολλημένα μεταξύ τους, δείγμα παρεμβάσεως συντηρησάσης χειρός. Στο φύλλο 184β ολοκληρώνεται η περίοδος Τριωδίου - Μ. Εβδομάδος - Πεντηκοσταρίου και αρχίζει μία ενότητα μελών του Αναστασιματαρίου κάπως ιδιότυπος. Σε κάθε ήχο περιέχει μόνο τα τέσσερα <4> τελευταία Στιχηρά Ιδιόμελα των Κεκραγαρίων (3-7), τα "κατ' αλφάβητον" Απόστιχα Στιχηρά Ιδιόμελα μετά του Θεοτοκίου Δοξαστικού αυτών, τους Αναβαθμούς και τα τέσσερα <4> Αναστάσιμα,

Ανατολικά λεγόμενα, Στιχηρά Ιδιόμελα τροπάρια των Αίνων. Η ενότητα φθάνει ως τον Τρίτο ήχο στο φ. 191β. Το αριθμημένο ως 192α φύλλο, συσταχώθηκε μεν με τα προηγούμενα, αλλά εμπεριέχει μέλη του Τριωδίου (προ του Σαββάτου του Λαζάρου, που επεσημάνθησαν προηγουμένως): "Σαββάτω πρωί των νηστειών..." (ενν. της Α' Εβδομάδος των Νηστειών). Το εδώ χάσμα είναι εμφανέστατο και από την διαφορετική, από σελίδα σε σελίδα, εμπότιση της υγρασίας στο χειρόγραφο. Στο φ. 213Αβ ευρίσκονται τα Στιχηρά για την Παρασκευή της Στ' Εβδομάδος των Νηστειών, δηλαδή, προ του Σαββάτου του Λαζάρου, όπου είχε διαρραγεί προηγουμένως η ροή του Τριωδίου. Στο φ. 214α, παρατύπως συσταχωμένο με το προηγούμενο, απαντά και πάλι το Αναστασιματάριον, όμως, από το Δοξαστικό των Αποστίχων του Βαρέος ήχου. Στα φ. 217α-219β παραδίδονται τα Εωθινά Δοξαστικά με την αναγραφή: "Αρχή των ια' Εωθινών, ποίημα κυρ Λέοντος του Δεσπότου." Στο φ. 220α επανέρχεται εκ νέου η αλληλουχία των ήχων του Αναστασιματαρίου με τον Τέταρτο ήχο, έχουν, όμως, απολεσθεί τα πρώτα φύλλα του ήχου, ο οποίος άρχεται από το Δοξαστικό των Αποστίχων του. Η τελευταία αυτή ενότητα, η τελευταία όλου του κώδικος, ολοκληρώνεται στην αριθμηθείσα ως 227β σελίδα (λέγε 228β) με την αρχή των Αναστασίμων του Βαρέος ήχου, τα οποία έλλειπαν ανωτέρω.

iii. Ο Γραφεύς του Κώδικος - Χρονολόγηση

Δυστυχώς, ο κώδικας δεν φέρει κολοφώνια, ούτε σχετικές με τον γραφέα του αναγραφές. Οι Δοσίθεος Ιερομόναχος και Ευάγγελος, των οποίων τα ονόματα επεσημάνθησαν στις ώες, παρότι μοιάζει να είναι γραμμένα με την αυτή γραφίδα, που καταγράφεται το ποιητικό κείμενο, δεν μπορεί να θεωρηθούν γραφείς της παρούσης μουσικής πηγής. Η χρονολόγησή της γίνεται βάσει του τύπου σημειογραφίας της και άλλων εσωτερικών ενδείξεων στην περίοδο μεταξύ των ΙΓ' και ΙΔ' αιώνων.

iv. Αξία του Χειρογράφου

Η αξία του κώδικος δεν μειώνεται από την κακή του κατάσταση, τουλάχιστον ως πηγής εμμέσων πληροφοριών για την ψαλτική παράδοση του Αλμυρού της Μαγνησίας -και γενικότερα, όλης της Ανατολικής Θεσσαλίας- κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας. Βεβαίως, η αποκατάσταση της κανονικής ροής της ύλης του χειρογράφου είναι απαραίτητη.

B.2. Κώδικας Φ.Ε.Α. 12 - Στιχηράριον του ενιαυτού - β' ήμισυ ΙΖ' αι.

i. Κωδικολογικά Στοιχεία

Για τον υπ' αριθμόν Φ.Ε.Α. 12 κώδικα ο Γιαννόπουλος σημειώνει: "ΙΒ'. Χάρτ. στιλπν. 0,21 x 0,16 x πάχ. 0,04, Αιώνας XV-XVI (φ. 136). Μουσικός κώδιξ σχήματος 8ου μεγάλου, αστάχωτος. Είναι ελλιπής εν αρχή και εν τέλει. Αρχεται δε από της βης Ιανουαρίου εορτής των Θεοφανείων... (και εν συνεχεία παραθέτει τις εμπεριεχόμενες Ακολουθίες.) Και ταύτα μεν είναι τα περιεχόμενα του κώδικος. Γέγραπται δ' ούτως

πού μεν ερυθροίς πού δε πρασίνοις γράμμασι και μέλασιν εν τοις μουσικοίς σημείοις και κοσμεΐται κεφαλαίοις ερυθροίς και πρασίνοις γράμμασι μετά κοσμημάτων περιτέχνων. Ο κώδιξ είναι αστάχωτος."⁴²⁹

Πρόκειται για ένα καλαισθητό Στιχηράριον του όλου ενιαυτού με αρκετά ιδιότυπο περιεχόμενο. Εάν εξαιρεθεί το γεγονός, ότι ο κώδικας είναι ακέφαλος, διατηρείται σε εξαιρετική κατάσταση, χωρίς φθορές και ανησυχητική ύγρανση των φύλλων του. Σήμερα φέρει στάχωση νεωτέρα, πανόδετη, ανοικτού γκρι-καφέ χρώματος, χωρίς θυληκωτήρες. Επί της εμπροσθίας όψεως αναγράφεται ο αριθμός καταχωρίσεώς του (Χφ 12) και η ένδειξη 6/NK Θεολ., ενώ στην εσωτερική επικάλυψη από χαρτί κυανού χρώματος υπάρχει σφραγίδα, όπου έχουν συμπληρωθεί ο αριθμός εισαγωγής του κώδικος <2001> και η ημερομηνία 13/7/99. Υπάρχουν και δύο όμοια παράφυλλα εμπρός και πίσω. Στη ράχη έχουν επικολληθεί δύο δερμάτινες ετικέτες, όπου δηλώνεται ο αριθμός του χειρογράφου και η Φιλάρχαιος Εταιρεία. Όμως, οι διαστάσεις διαφοροποιούνται από τις δοθείσες από τον Ν. Γιαννόπουλο σε 20,3 x 14,7 cm, μάλλον λόγω του ξακρίσματος κατά την βιβλιοδεσία.

Κατά παράδοξο τρόπο, υπάρχει και πάλι διαφορά στον αριθμό των φύλλων, από ό,τι αναγράφεται στον Νέο Ελληνομνήμονα (φ. 136) από ό,τι ο ίδιος ο Γιαννόπουλος σημειώνει στο τέλος του χειρογράφου (*"Αριθμηθέν ευρέθη έχον φύλλα πλήρη 174. Εν Αλμυρώ τη 18 Μαρτίου 1899. Ο Γραμματεύς της Φιλάρχ. Εταιρ. Όθρυς - Ν. Ι. Γιαννόπουλος."*) και από την πραγματικότητα. Το τελευταίο φύλλο είναι σκισμένο από την μέση περίπου και άνω. Ο Γιαννόπουλος το αριθμεί στην κάτω άω ως 175, αλλά, τελικώς, δεν το λαμβάνει υπ' όψη του, όταν γράφει το προμνημονευθέν σημειώμά του. Εκτός αυτού, μεταξύ φ. 140-141 υπάρχει ένα ακόμη μη αριθμημένο, στο οποίο έδωσα τον αριθμό 140Α. Ωστε, ο κώδικας αποτελείται συνολικώς από εκατόν εβδομήντα έξι <176> φύλλα. Τετράδια ο γραφεύς δεν έχει αριθμήσει, υπάρχει μόνον η αρίθμηση του Γιαννόπουλου με μολύβι στο κέντρο της άνω άωας των δεξιών σελίδων.

Στο πρώτο φύλλο και επί της δεξιάς άωας ο Γιαννόπουλος σημείωσε, γράφοντας καθέτως: *"Το παρόν χειρόγραφον βιβλίον εδωρήθη υπό του κυρ Αποστόλου Παπαγεωργίου, διπλωματούχου της εν Αϊδινίω Γεωργικής Σχολής εις την Φιλάρχαιον Εταιρείαν η Όθρυς και περιέχει φύλλα 174. Εν Αλμυρώ τη 18 Μαρτίου..."* Το έτος και η υπογραφή του Γιαννόπουλου έχουν ξακρισθεί κατά την βιβλιοδεσία, γεγονός που μαρτυρεί, πόσο πλούσια ήταν τα περιθώρια των σελίδων του κώδικος. Παρόμοια σημείωση επισημαίνεται και στο φ. 129β, εδώ πλήρης. *"Το παρόν βιβλίον εδωρήθη υπό του κυρ Αποστόλου Παπαγεωργίου εις την εν Αλμυρώ Φιλάρχαιον Εταιρείαν «η Όθρυς» και περιέχει φύλλα 174. Εν Αλμυρώ τη ιη' (18) Μαρτίου 1899 αω+θ'. Ο Γραμματεύς της Εταιρείας - Ν. Ι. Γιαννόπουλος."*

Παρότι οι διαστάσεις του γραμμένου τμήματος των φύλλων είναι παντού σχεδόν ίδιες, κάπου-κάπου διαφοροποιείται ο αριθμός των αράδων. Στον μεγαλύτερο αριθμό τετραδίων είναι γραμμένες δεκατέσσαρες <14>, ενιαχού δεκαπέντε <15> (από το φ. 133α) με εκμετάλλευση των περιθωρίων, αλλά και

⁴²⁹ Ο.π., τόμος XIX (1925), σελ. 94.

δεκατρείς <13>, ακόμη και δώδεκα <12> (στα φ. 129α-130β), ενώ στα φ. 131α-132β μετρούνται 16 αράδες.

Τα κεφαλαιογράμματα είναι περίτεχνα, με απολήξεις στολισμένες δι' ανθιδίων, μέγεθος που φτάνει σε ύψος ως και οκτώ <8> αράδων, σχεδιάζονται δε εναλλάξ με κόκκινη και πράσινη μελάνη. Στο φ. 120α απαντούν τελευταία φορά πράσινα πρωτογράμματα. Από το φ. 123β εμφανίζονται διαφορετικού τύπου, πλατύτερα και περισσότερο επιτηδευμένα κεφαλαιογράμματα, δι' άλλης γραφίδος, της αυτής όμως χειρός, διότι στα φ. 123β-124α συνυπάρχουν με τα παλαιού τύπου. Από το φ. 131α επανέρχεται ο χαρακτήρας των πρώτων κεφαλαιογραμμάτων, αλλά μόνο κόκκινα.

Το μουσικό κείμενο της Μέσης Πλήρους Βυζαντινής σημειογραφίας είναι γραμμένο με μαύρη έντονη μελάνη, το ίδιο και το ποιητικό, ενώ με λαμπερή κόκκινη μελάνη είναι σχεδιασμένες οι Μαρτυρίες και οι Μεγάλες Υποστάσεις. Η μουσική γραφή είναι καθαρή, ευανάγνωστη, αλλά πυκνογραμμένη, τα δε σημαδόφωνα μεγάλα, ευθυτενή και ισοπαχή. Οι προ των μουσικών κειμένων αναγραφές και τα ενιαχού σημειούμενα ονόματα των υμνογράφων, σημειώνονται άλλοτε με κόκκινη και άλλοτε με πράσινη μελάνη, όμοια με των κεφαλαιογραμμάτων. Το ποιητικό κείμενο είναι ευανάγνωστο, γραμμένο με εξαιρετικώς ευκρινή γραφικό χαρακτήρα, χωρίς ορθογραφικά σφάλματα. Από το φ. 125α και εξής γίνεται χρήση λεπτότερης γραφίδος, από το ίδιο πάντως χέρι. Τέλος, στα φ. 161β-163β παρεμβάλλεται ένα δίφυλλο με διαφορετική γραφή, λιγότερο επιδέξια, με μικρότερα, αραιώς γραμμένα σημαδόφωνα και διαφορετικά κεφαλαιογράμματα, κόκκινα μεν αλλά μικρότερα, χωρίς καλλωπιστικές απολήξεις.

ii. Περιεχόμενο

Ο κώδικας είναι αντίγραφο του Στιχηραρίου του όλου ενιαυτού του μεταβυζαντινού μελουργού Γερμανού αρχιερέως Νέων Πατρών (σημερινή Υπάτη), χωρίς τα μέλη του Τριωδίου και του Πεντηκοσταρίου. Η ιδιοτυπία του είναι, ότι αρχίζει από τον μήνα Ιανουάριο, από τους Αίνους του Όρθρου της εορτής των Θεοφανείων (6 Ιανουαρίου), σε αντίθεση με την συνήθη παράδοση του κώδικος, να αρχίζει από τον μήνα Σεπτέμβριο, την αρχή της Ινδίκτου. Ο κώδικας παρουσιάζει ένα χάσμα στην ροή της ύλης του μετά το φ. 130β (εδώ μεταγενέστερο χέρι έγραψε "λείπουσι") και φθάνει ως το τέλος του μηνός Αυγούστου με τις Ακολουθίες της Αποτομής του Τιμίου Προδρόμου (29 Αυγούστου). Στα παρένθετα φ. 161β-163β με τη διαφορετική γραφή ανθολογούνται εκ νέου δύο Δοξαστικά Ιδιόμελα της εορτής της Αποτομής του Τιμίου Προδρόμου ("*Γενεθλίων τελονμένων...*" και "*Πάλιν Ηρωδιάς μαίνεται...*") σε μέλος διάφορο από του Γερμανού Νέων Πατρών, καθώς και τα Δοξαστικά Ιδιόμελα "*Τεραρχών την καλονήν...*" της 6ης Δεκεμβρίου (Αγ. Νικολάου), "*Μετά το τεχθήναι σε Θεόνυμφε...*" της 21ης Νοεμβρίου (Εισόδια της Θεοτόκου) και "*Αυγούστου μοναρχήσαντος επί της γης...*" του Εσπερινού των Χριστουγέννων. Το χειρόγραφο ολοκληρώνεται βεβιασμένα, με τις Ακολουθίες των Μεγάλων Ωρών των Χριστουγέννων (φ. 164α-171α) και της Μ. Παρασκευής (φ. 171α-175β). Εκ της δομής, λοιπόν, αυτής θα πρέπει ίσως εξετασθεί το ενδεχόμενο, το χειρόγραφο να

άρχισε κανονικά με τον Σεπτέμβριο, να έχουν εκπέσει από τη αρχή τα τετράδια των μηνών Σεπτεμβρίου-Δεκεμβρίου και η παρούσα μορφή του να οφείλεται σε μεταγενέστερες παρεμβάσεις χειρός, η οποία θέλησε να βάλει το βιβλίο σε τάξη, συμπληρώνοντας και συσταχώνοντας μερικά ακόμη τετράδια, προκειμένου να το καταστήσει εύχρηστο.

iii. Ο Γραφείς του Κώδικος - Χρονολόγηση

Δυστυχώς, ο κώδικας δεν φέρει κολοφώνα, ούτε σχετικές με τον γραφέα του αναγραφές. Η χρονολόγησή του γίνεται βάσει του περιεχομένου του. Όπως σημειώθηκε ανωτέρω στα περί του περιεχομένου του κώδικος, πρόκειται για Στιχηράριον του Γερμανού Νέων Πατρών, μελουργού ο οποίος ζει από τις αρχές του δευτέρου τετάρτου ως τα μέσα του τελευταίου τετάρτου του ΙΖ' αιώνας⁴³⁰. Επομένως, η χρονολόγηση του χειρογράφου από τον Ν. Γιαννόπουλο στον ΙΕ'-ΙΣΤ' αιώνας δεν είναι σωστή. Ο κώδικας δεν μπορεί να είναι παλαιότερος του β' ημίσεος της ΙΖ' εκατονταετίας, από τον τύπο πάλι της σημειογραφίας μάλλον δεν μπορεί να είναι νεώτερος των αρχών του ΙΗ' αιώνας.

iv. Αξία του Χειρογράφου

Η αξία του κώδικος είναι μεγάλη, όχι τόσο για το περιεχόμενό του, το οποίο παραδίδεται σε πολλές ακόμη ανά τον κόσμο χειρόγραφες μουσικές πηγές, αλλά για την γενικότερη αισθητική του. Ενδιαφέρουσες είναι και οι ποικίλες σημειώσεις περί των θέσεων, που εντοπίζονται στις ώες του χειρογράφου. Πρόκειται για μεγάλο αριθμό από μεταγενέστερες παρατηρήσεις επί των θέσεων, πολύ ανορθόγραφες, γραμμένες με καφέχρου μελάνη στις ώες των φύλλων. Σημειώνω μερικές χαρακτηριστικές: Φ. 3β "ξηγητον", φ. 4β "ετούτη η θέση είναι εις τις ώρες", φ. 37α "ομίος κ' αυτή οι θέσι με τους ηεράρχας" (sic), φ. 49α "ψεύτικο άγια", φ. 55β "ετούτη η θέση είνε προ σα ιε' εις το τουρπάρι όπου λέει ως ζεύγος άγιον" (sic). Εξάλλου, στο φ. 104α, στο Δοξαστικόν Ιδιόμελον "Η πάνσεπτος των Αποστόλων επεδήμησεν εορτή..." παρατηρούνται μουσικές εξηγητικές σημειώσεις με κόκκινη μελάνη στις τρεις πρώτες σειρές του τροπαρίου, κάτω ακριβώς από τις πρωτότυπες μουσικές γραμμές. Τα παραπάνω καθιστούν το χειρόγραφο ένα λίαν ενδιαφέρον Στιχηράριον, το οποίο, εν τέλει, αποτελεί και πολύτιμη ένδειξη της άνθισης της ψαλτικής παραδόσεως στην περιοχή της Θεσσαλομαγνησίας κατά την εποχή της τουρκοκρατίας.

B.3. Κώδικας Φ.Ε.Α. 13 - Αναστασιματάριον-Ανθολογία - α' ήμισυ ΙΗ' αι.

i. Κωδικολογικά Στοιχεία

⁴³⁰ Περί του Γερμανού Νέων Πατρών βλ. Κων/νος Χαριλ. Καραγκούνης, *Η Παράδοση και Εξήγηση του Μέλους των Κερουβικών...*, ό.π., σελ. 349-350, όπου και σχετική βιβλιογραφία.

Ένας ακόμη ενδιαφέρων κώδικας της Φιλαρχαίου Εταιρείας Αλμυρού είναι και το υπ' αριθμόν 13 Αναστασιματάριον μετ' Ανθολογίας, για το οποίο ο Ν. Γιαννόπουλος σημειώνει μόνον τα εξής: "Γ'. Χάρτ. 0,17 x 0,10 x πάχ. 0,05, Αιώνας XVI (φ. 250). Μουσικός κώδιξ έχων επιφάνειαν γεγραμμένην 0,05. Έσωθεν των σταχωμάτων φέρει διάφορα σημειώματα (δυσανάγνωστα τα πολλά)."⁴³¹

Ο παρών κώδικας, ευτυχώς, διατηρείται ακέραιος, έχων όλα τα φύλλα του (τουλάχιστον τα γραμμένα) και την στάχωσή του, εκ της οποίας έχουν εκπέσει μόνον οι θυληκωτήρες. Οι δι' αυτοψίας μετρηθείσες διαστάσεις του χειρογράφου είναι 0,17 x 0,11 cm. Η στάχωση έγινε με ξύλινες πινακίδες, καλυμμένες με σκουρόχρωμο καφέ δέρμα, παχύ και τραχύ, σήμερα λίαν εφθαρμένο στις γωνίες και τις άκρες των εξωφύλλων, ενώ εκ της χρήσεως και της υγροποιήσεως έχει χαθεί η στιλπνότητά του. Τα εξώφυλλα είχαν απλή διακόσμηση εκ παραλληλογράμμων πλαισίων, χωρίς άλλα σταμπωτά. Βέβηλος χειρ χάραξε τα εξώφυλλα δι' αιχμηρού αντικειμένου, σχεδιάζοντας τετράγωνα πλαίσια και χιαστί γραμμές, επιτείνοντας την φθορά του δέρματος. (Παρόμοια σχέδια έχουν γραφεί και με μελάνη στα λευκά παράφυλλα του κώδικος.) Κατά την καταχώριση του χειρογράφου στην συλλογή της Φ.Ε.Α. τοποθετήθηκε χάρτινη ετικέτα στο εμπρόσθιο εξώφυλλο με την ένδειξη Χφ 13. Το βιβλίο έφερε δύο θυληκωτήρες, στερεωμένους επί των πινακίδων με παχιές μεταλλικές καρφίτσες. Στο σημείο όπου αυτές απεκόπησαν, προεκλήθησαν ανεπανόρθωτες βλάβες στο δέρμα. Το εσωτερικό των πινακίδων είχε καλυφθεί με χαρτί, το οποίο σήμερα έχει φθαρεί περιμετρικώς σε μεγάλο βαθμό, φέρει δε ποικίλες δυσανάγνωστες σημειώσεις (βλ. περιεχόμενο του κώδικος). Στο εσωτερικό της εμπροσθίου εξωφύλλου υπάρχει η γνώριμη σφραγίδα "Βιβλιοθήκη Μουσείου Αλμυρού", όπου έχουν σημειωθεί ο αριθμός <1989> και η ημερομηνία εισαγωγής 13/07/1999. Τα τετράδια σε ορισμένα σημεία έχουν αποκοπεί από την στάχωση, ενώ παρατηρείται, εν πολλοίς, χαλάρωση των ραφών των τετραδίων. Εξάλλου, στην περιοχή της ράχης έχουν υγροποιηθεί όλα τα φύλλα, η δε υγρασία έχει ανέλθει ως το μέσον των σελίδων, χωρίς, όμως, να προκαλέσει αλλοιώσεις στο γραμμένο τμήμα, το οποίο μπορεί να χαρακτηριστεί ευανάγνωστο. Το χειρόγραφο φέρει σελιδοδείκτη εκ στριφτών λευκών και ερυθρών σχοινίων, ο οποίος δεν υπερβαίνει το ύψος των φύλλων.

Διαφορά ως προς τις σημειώσεις του Ν. Γιαννόπουλου επισημαίνεται και πάλι στον αριθμό των φύλλων του χειρογράφου. Σήμερα ο κώδικας φέρει αριθμημένα διακόσια τρία <203> φύλλα, ενώ ως φ. 204 έχει σημειωθεί το εσωτερικό του οπισθοφύλλου. Η αριθμηση έγινε από τον Ν. Γιαννόπουλο δια μολυβδίδος στην άνω γωνία της δεξιάς σελίδος. Κατά την αυτοψία επεσημάνθη ένα μη αριθμημένο φύλλο μεταξύ των φ. 150-151, το οποίο αριθμήσα ως 150Α. Άρα, υπάρχουν διακόσια τέσσαρα <204> φύλλα, αριθμός που απέχει πολύ από τα διακόσια πενήντα <250>, που δηλώνονται στον *Νέον Ελληνομνήμονα*. Βεβαίως, είναι πιθανόν, τα υπόλοιπα να έχουν εκπέσει, αν και κάτι τέτοιο δεν είναι εμφανές, ούτε και μπορεί να ειπωθεί μετά βεβαιότητας, δεδομένου ότι στο τέλος ο κώδικας έχει πολλά λευκά φύλλα. Έτσι, δεν είναι δυνατή η παρακολούθηση της ροής των τετραδίων, όπως θα γινόταν

⁴³¹ Ο.π., τόμος XIX (1925), σελ. 262.

στην περίπτωση που υπήρχε κείμενο. Ο γραφέας έχει αριθμήσει οκτάφυλλα τετράδια, σημειώνοντας ελληνικούς αριθμούς στο κέντρο της κάτω ώας του πρώτου φύλλου του δεκαεξασέλιδου. Ως α' αριθμείται το πρώτο γραμμένο φύλλο, ενώ ως τελευταίο αριθμείται το ιθ' οκτάφυλλο. Το βιβλίο φέρει οκτώ <8> λευκά φύλλα εμπρός και τεσσαράκοντα έξι <46> πίσω, όλα αριθμηθέντα από τον Ν. Γιαννόπουλο, μη αριθμημένα όμως από τον κωδικογράφο.

Ο κώδικας είναι γραμμένος επί παχέος, καλής ποιότητας χάρτου. Οι μικρού σχήματος σελίδες έχουν, περιμετρικώς, πλούσια περιθώρια. Η γραμμένη επιφάνεια αποτελείται από δώδεκα <12> αραιογραμμένες και ευανάγνωστες αράδες μουσικού και ποιητικού κειμένου. Το πρώτο είναι γραμμένο με μαύρη μελάνη, η οποία λόγω της πολυκαιρίας έχει ξεθωριάσει δίδοντας την αίσθηση καφέ χρώματος, οι δε προ των μελών αναγραφές (οι τυπικές των Αναστασιματαρίων και Ανθολογιών), τα κεφαλαιογράμματα, οι Μαρτυρίες των ήχων και οι Μεγάλες Υποστάσεις είναι ερυθρόγραφες, ελαφρώς εξίτηλες, αλλά ευδιάκριτες. Το υμνογραφικό κείμενο των τροπαρίων, χωρίς ορθογραφικά σφάλματα, είναι γραμμένο με την αυτή μαύρη μελάνη των σηματοφώνων, αλλά διά λεπτοτέρας γραφίδος, άρα περισσότερο εξίτηλο, δίδοντας αίσθηση καφέ χρώματος. Τα κεφαλαιογράμματα, πάλι, είναι μικρά αλλά εμφανή, καλύπτοντας ύψος μίας αράδος, έχοντα άνωθεν αυτών πάντοτε την Μαρτυρία του ήχου του επακολουθούντος τροπαρίου. Μερικά μόνο κεφαλαιογράμματα είναι κάπως καλλωπισμένα με απολήξεις ανθιδίων, εκείνα των σημαντικότερων μελών (π.χ. Κεκραγαρίων και Δοξαστικών Ιδιόμελων). Στην περίπτωση αυτή καλύπτουν ύψος δύο αράδων.

Η γραφή των σηματοφώνων της Μέσης Πλήρους Βυζαντινής σημειογραφίας είναι αραιή, ευθεία, ορθία, ανισοπαχής με ελαφρές καμπύλες ως εκ της πέννας προερχόμενες.

ii. Περιεχόμενο

Η αρχή του πρώτου τετραδίου του κώδικος (φ. 9α) κοσμείται με σύνθετο επίτιτλο κόσμημα διά μαύρης (καφέχρου, πλέον) και κόκκινης μελάνης. Κάτωθεν δε αυτής άρχεται η συνήθης Προθεωρία της Παπαδικής Τέχνης με την αναγραφή: *"Αρχή συν Θεώ αγίω των σημαδιών της μουσικής τέχνης, ανιόντων και κατιόντων, σωμάτων και πνευμάτων και πάσης χειρονομίας συντεθείσης παρά των κατά καιρούς αναδειχθέντων διδασκάλων."* Η Προθεωρία ολοκληρώνεται στο φ. 15β, όπου και άτεχνος σχεδίαση του Τροχού.

Στο φ. 16α αρχίζει το Αναστασιματάριον του μεταβυζαντινού μελουργού Παναγιώτου νέου Χρυσάφου. Το φύλλο είναι σχισμένο κατά το εν τέταρτον αυτού (επάνω-δεξιά), όμως το αποκοπέν τεμάχιο σώζεται. Το επίτιτλο κόσμημα αυτή τη φορά είναι απλούστερο αλλά καλαίσθητο. Ακολουθεί η τυπική αναγραφή: *"Αρχή συν Θεώ αγίω του πρώτου ήχου. Το κεκραγάριον συν τοις αναστασίμοις αυτού. Τω Σαββάτω εσπέρας, ήχος α'."* Οι ήχοι είναι πλήρεις, περιλαμβάνοντες τα: Κεκραγάρια, Στιχηρά και Δοξαστικόν Ιδιόμελον Θεοτοκίον των Κεκραγαρίων, Απόστιχα Στιχηρά και Δοξαστικόν Ιδιόμελον Θεοτοκίον των Αποστίχων, Πασαπνοάρια και Στιχηρά Ιδιόμελα των Αίνων και, τέλος, το πρώτο τροπάριον των

Μακαρισμών. Στα φ. 25α, 34β, 44α, 55α, 67α, 76β και 87α οι αρχές των λοιπών ήχων, αντιστοίχως, με παρόμοιες αναγραφές, άνευ επιτίτλων κοσμημάτων. Στο φ. 96β η αρχή των ένδεκα <11> Εωθινών Δοξαστικών: "Αρχή συν θεώ αγίω των ένδεκα εωθινών άπερ εποιήθησαν υπό του ευσεβούς βασιλέως Λέοντος του σοφού, το δε μέλος ετονίσθη παρά κυρ Ιωάννου του Γλυκέος." Το φ. 97β λευκό εκ παραδρομής, χωρίς χάσμα της ύλης, η οποία συνεχίζει κανονικώς στο φ. 98α. Από του φ. 109α άρχεται ατάκτως η ύλη της Ανθολογίας με τροπάρια της Μ. Εβδομάδος, ένα Πασαπνοάριον σε ήχο Πλάγιο του Τετάρτου, ποίημα Μανουήλ Γαζή (φ. 110β), αργές Δοξολογίες και Ασματικά του Σταυρού (φ. 111β), Τρισάγια και Δύναμις... (φ. 116β), τα της Θ. Λειτουργίας του Μ. Βασιλείου (φ. 118α), κατ' ήχον Χερουβικά σύντομα (φ. 119β) του Αντωνίου ιερέως και Οικονόμου της Μ.Χ.Ε. (ΙΗ' αιών, η παρουσία τους σημαντική για την χρονολόγηση του κώδικος), κατ' ήχον μεγάλα Χερουβικά του νέου Χρυσάφου (φ. 125α), Κοινωνικά Κυριακών του αυτού (φ. 134α), Κοινωνικά της Εβδομάδος (φ. 136β), τα της Θ. Λειτουργίας των Προηγιασμένων Δώρων (φ. 141β), "Τον Δεσπότην και Αρχιερέαν...", και "Άνωθεν οι προφήται..." (φ. 143β), τα των Ακολουθιών του Ακαθίστου (φ. 145β), "Αναστάσεως ημέρα..." (φ. 147β), Καλοφωνικοί Ειρμοί (φ. 151Αα) και άλλα. Από το φ. 150α μόνο δια μαύρης μελάνης, μεταγενέστερες προσθήκες, λιγότερο προσεγμένες, ίσως και εκ της αυτής χειρός. Τέλος, στο 157α, μάλλον από άλλο χέρι, ένα "Ενήτε (sic) τον Κύριον εκ των ουρανών, Αλληλουΐα", κάτω από ένα άτεχνο επίτιτλο και με ένα επίσης μαύρο και άτεχνο κεφαλαϊόγραμμα.

Από του φ. 158α αρχίζουν τα λευκά φύλλα, τα οποία είναι πλήρη προχείρων και δυσδιακρίτων σημειώσεων, ενθυμήσεων, μουσικών, γραμματικών ή αριθμητικών ασκήσεων και άλλων κακοτεχνιών, όπως άλλωστε και τα οκτώ φύλλα στην αρχή του κώδικος. Εν συνεχεία, θα επιχειρήσω μία περιγραφή των πλέον σημαντικών εξ αυτών:

Εσωτερικό εμπροσθίου εξωφύλλου. "αψγγ' - Μαΐου δέκα, δευτέρα της Σαμαρείτιδος ... ο πρωτοκανονάρχος Γούρας, υιός του οικονόμου παπά Δημητρίου, ο Παναγιώτης Αναγνώστης διά νόμιμόν του γυνάικα την θυγατέραν του Αναστάση Χατζή Αργύρη και έστωσαν ευλογημένοι."

Φ. 1α. Κακότεχνα σχεδιάσματα γραμμάτων και σηματοφώνων.

Φ. 1β. Ακατάστατες σημειώσεις, εκ των οποίων οι Μαρτυρίες των ήχων, ένας κάθετος πολλαπλασιασμός 16 x 30 με την επαλήθευσή του, Άγιος ο Θεός..., ενθυμήσεις όπως: "Έλαβα τα δέκα γρόσια", "σήμερον ημέραν ομολογώ... φανερώνω... πως έλαβα από τον Γιάννην (;) ... δανικά γρόσια..." και άλλα δυσανάγνωστα.

Φ. 2α. Τύπος επίσημης επιστολής εις επίσκοπον: "Επιστολή (;) εις αρχιεπίσκοπον, εις επίσκοπον, εις επίσκοπον. Θεοφιλέστατε, θειότατε, άγιε επίσκοπε, της αγιωτάτης επισκοπής ... κύριε, κύριε Διονύσιε, ημών δε αυθέντα και δέσποτα και μετά Θεόν προστάτα και βοηθέ, την επί εδάφους διά μετάνοιαν προσκύνησιν απονέμω τη ση αγία θεοφιλία. Έστω ουν σοι γνωστόν (;) εν συντόμω, ω θεοφιλέστατε, ότι (ενταύθα την υπόθεσιν). Ταύτα μεν κατά το παρόν, αι δε άγιοι και θεοπειθείς σας ευχαί είησαν μετ' εμού εν βίω παντί. Αμήν :- αψγγ'. Έξωθεν (ενν. της επιστολής). Τω θεοφιλεστάτω αγίω επισκόπω της αγιωτάτης επισκοπής... κυρίω, κυρίω Διονυσίω,

ημών δε αυθέντη και δεσπότη, προσκυνητώς :-"

Φ. 2β. Κακότεχνα σχεδιάσματα γραμμάτων και αριθμών, πολλαπλασιασμοί και επαληθεύσεις, οι λέξεις "τροπαροίων (sic), ιερέα, μάλλον, πανοσιώτατε και ευλαβέστατε" και τα κτητορικά σημειώματα: "Η παρούσα ψαλτική είναι του οικονόμου Γούρας" και "Η παρούσα ψαλτική εστί του οικονόμου Γούρας" και η λέξη "οικονόμος" με μακριές απολήξεις των γραμμάτων κ, ν, μ και ς.

Φ. 3α. Επίσης αδέξια σχεδιάσματα γραμμάτων (ολόκληρη η αλφάβητος) και αριθμών, πολλαπλασιασμοί και επαληθεύσεις, καθώς και η ενθύμηση "1759, εν μηνί αυγούστω 8. Την Παρασκευήν του Σωτήρος χειροτονήθηκα ιερέας", "Η παρούσα ψαλτική είναι του οικονόμου Γούρας" και παρακάτω πάλι: "Την Παρασκευήν του Σωτήρος χειροτονήθηκα ιερέας".

Φ. 3β. Τύπος επίσημης επιστολής προς ηγούμενο: "Πανοσιώτατε, πανοσιώτατε. Εις ηγούμενον και προηγούμενον. Πανοσιώτατε και ευλαβέστατε άγιε καθηγούμενε ή προηγούμενε κύριε παπά κυρ ... την πανοσιώτητά σας ευλαβώς προσκυνώ και την αγίαν αυτής δεξιάν ασπάζομαι δεόμενος του αγίου Θεού ίνα διατηροή αυτήν υπερτέραν πάσης καιρικής περιστάσεως και όλους τους αγίους πατέρας ευσεβώς προσκυνούμεν. Γίνωσκε ουν άγιε καθηγούμενε, ότι (το και το). Και ταύτα μεν κατά το παρόν, η δε ευχή της πανοσιώτητός σας είη μετ' εμού εν βίω παντί. Αμήν :- αφνγ'. (Εξωθεν) Τω πανοσιωτάτω αγίω καθηγουμένω της ιεράς και βασιλικής μονής... τω κυρίω ... προσκυνητώς :-"

Φ. 4α. Ατεχνα σχεδιάσματα σηματοδρόμων, η λέξη άνασσα γραμμένη επτά φορές και οι εξής ενθυμήσεις: "Τω αφοζ^ο φευρουαρίου (sic) κδ'124 εις σκόπελλον (sic)." "Το παρόν Αναστασιματάριον υπάρχει του οικονόμου Παναγιώτου ιερέως και εί τις του χωρίς θέλημα, έστω ασυγχώρητος παρά της αγίας και ομοουσίου και ασυγχύτου και αδιαιρέτου Τριάδος. Αμήν :-" Εν συνεχεία, άσκηση γραμματικής: "Το κάρπωμα, τον καρπώματος, τω καρπώματι" και έπειτα "δοκύμηον του κωνδηλίου και της μελάνοις" (sic) δύο φορές.

Φ. 4β. Ενθυμήσεις: "Εις καιρόν οπου άρχισα να διαβάσω το Αναστασιματάριον: εν έτει: 1809: Δεκεμβρίου: 7:- Ζαφείριος." και από κάτω με κυανή μελάνη μεταγενέστερο χέρι, μάλλον του Ν. Γιαννόπουλου, σημείωσε: "Α. Αργυρόπουλος". Εν συνεχεία, δι' άλλης μελάνης και νεωτέρας χειρός αντιγράφεται η ανωτέρω ενθύμηση και έπειτα συμπληρώνει: "Εγώ ήθελα να διαβάσω ψαλτική όμως οι κατηραμένοι γουργιώταις (sic) δεν έχουν διδάσκαλον και έμεινα αμαθής." Τέλος, και πάλι ο Ν. Γιαννόπουλος σημειώνει με κυανή γραφίδα: "Ο χαρακτήρ της ανωτέρω γραφής ανήκει εις τον Χρήστον Α. Αργυρόπουλον αδελφόν του Ζαφειρίου."

Φ. 5α. Η σφραγίδα της Φιλαρχαίου Εταιρείας Αλμυρού. Φ. 5β-8α. Λευκά.

Φ. 8β. Διά της ανωτέρω κυανής μελάνης και της αυτής γραφίδος: "Έδωρήθη τη εν Αλμυρώ Φιλαρχαίω Εταιρεία Όθρνος υπό του κυρίου Αριστείδου Δημ. Αργυροπούλου, τη κα' Μηνός Ιουλίου 1901."

Φ. 158α. Αδέξια καταγραφή μίας μουσικής περιόδου Κοινωνικού "...ιον εκ των ουρανών", ίσως για να χρησιμεύσει ως παρεκβολή στο Κοινωνικό του φ. 187β, διότι προ τούτου υπάρχει η σημείωση: "Το παρόν μου (;) εις άλλο:-" Ο γραφικός χαρακτήρας είναι όμοιος με εκείνο των σημειώσεων των πρώτων οκτώ φύλλων. Το

ίδιο χέρι ίσως έχει προσθέσει και τα διά μόνης μαύρης μελάνης άτεχνα μουσικά κείμενα.

Φ. 158β. Αδέξια σχεδιάσματα σηματοδρόνων (Πεταστές και Ελαφρά) και η σημείωση: *"Τω τιμίω Χρήστω Αργυροπούλω. Το παρόν δεν είναι εις άλλον παρά να σας φανερώσω ότι την συμφωνίαν όπου είχαμεν ευγήκες ψεύστης και θα τη χαλάσωμεν."* Ακολουθεί η σφραγίδα της Φιλαρχαίου Εταιρείας Αλμυρού. Φ. 159α-200α. Λευκά.

Φ. 200β. (Με μαύρη μελάνη, σήμερα εξίτηλη) *"Ευχή: τη πρώτη ημέρα γεννήσει του παιδίου αυτής. (Με κόκκινη μελάνη, λίαν εξίτηλη) Του Κυρίου δεηθώμεν. (Με μαύρη μελάνη) Δέσποτα, Κύριε Παντοκράτωρ, ο ιώμενος πάσαν νόσον και πάσαν μαλακίαν, αυτός και την παρούσαν την σήμερον τέξασαν δούλην σου (τήνδε) ίασαι και ανάστησον αυτήν από της κλίνης ης επίκειται, ότι κατά του κυρίου Προφήτου Δαβίδ λόγον εν ανομίαις εσμέν ενώπιόν σου. Φύλαξον ταύτην και το παρόν νήπιον ο έτεκε. Σκέπασον αυτ- (στο εξής με κόκκινη μελάνη) -ήν υπό την σκέπη των πτερύγων σου από της σήμερον μέχρι της εσχάτης αυτής τελειώσεως, πρεσβείαις της παναχράτου Θεοτόκου και πάντων των αγίων, ότι ευλογητός ει εις τους αιώνας των αιώνων. Αμήν."*

Φ. 201α. Σημειώσεις με κόκκινη μελάνη τελείως εξίτηλες και δυσανάγνωστες. Παρακάτω με μαύρη ζωηρή γραφίδα: *"Θέλεις υγιής (sic) γενέσθαι"* και έπειτα ο Ειομός της Θ' Ωδής του Κανόνος της Πεντηκοστής: *"Χαίροις Ανασσα, μητροπάρθενον κλέος, άπαν γαρ ευδύνητον εύλαλον στόμα, ρητρεύον ου σθένει σε μέλπειν αξίως, ιλιγγιά δε νους (το υπόλοιπο είναι από άλλο τροπάριο, παρότι είναι γραμμένο στη συνέχεια) και υπερκόσμιος ιδείν σε Θεοτόκε, όθεν απαύστως μεγαλύνομεν τον Κύριον δόξης ον επαξίως μεγαλύνομεν."* Φ. 201β-202α. Λευκά.

Φ. 202β-203β. Πλήρη μουσικών, γραμματικών και αριθμητικών ασκήσεων άνευ ουσίας.

iii. Ο Γραφεύς του Κώδικος - Χρονολόγηση

Το χειρόγραφο, δυστυχώς, δεν φέρει κωδικογραφικό σημείωμα. Ως εκ τούτου, παραμένει άγνωστος ο γραφέας του. Εκ του περιεχομένου, όμως, διευκολύνεται η με μεγάλη προσέγγιση χρονολόγηση της παρούσης μουσικής πηγής. Δεδομένου ότι ανθολογείται εδώ η κατ' ήχον σειρά Χερουβικών του Αντωνίου ιερέως και Οικονόμου της Μ.Χ.Ε. (γ' τέταρτο ΙΖ' - β' τέταρτο ΙΗ' αιώνας), συμπεραίνεται πως το χειρόγραφο δεν μπορεί να είναι παλαιότερο του α' ημίσεος του ΙΗ' αιώνας.

iv. Αξία του Χειρογράφου

Το περιεχόμενο του κώδικος ευρίσκεται σε πάμπολλα άλλα χειρόγραφα. Η αξία του είναι μεγάλη, όμως, για την τοπική ιστορία της ψαλτικής παραδόσεως της Μαγνησίας Η αναφορά στο χωρίο Γούρα, την σημερινή Ανάβρα της περιοχής Αλμυρού, η αναφορά στον φιλόμουσο ιερέα και Οικονόμο Γούρας Δημήτριο, κτήτορα μουσικών χειρογράφων και οι ειδήσεις για την χειροτονία του, η μαρτυρία για τον γιο του Παναγιώτη Αναγνώστη *"πρωτοκανόναρχο Γούρας"*, αλλά και η συγκλονιστική εξομολόγηση: *"Εγώ ήθελα να διαβάσω ψαλτική όμως οι κατηραμένοι*

γουργιώταις (sic) δεν έχουν διδάσκαλον και έμεινα αμαθής” αποτελούν ψηφίδες ενός πλούσιου ψηφιδωτού. Αλλά και οι λοιπές μαρτυρίες για την νήσο Σκόπελο, τον ιερέα και Οικονόμο Παναγιώτη (να είναι ο γιος του Οικονόμου Γούρας;) και άλλες, μπορεί, τελικώς, να αποδειχθούν πολύ σημαντικές ειδήσεις.

B.4. Κώδικας Φ.Ε.Α. 14 - Παπαδική Εσπερινού - ΙΗ' αι.

i. Κωδικολογικά Στοιχεία

Το υπ' αριθμόν 14 χειρόγραφο είναι ένα τμήμα Παπαδικής, περιέχον μέλη της Ακολουθίας του Εσπερινού, για το οποίο ο Ν. Γιαννόπουλος σημειώνει: “ΙΔ'. Χαρτ. στιλπ. 0,27 x 0,20 x πάχ. 0,02, Αιώνας XVIII (φ. 53). Μουσικός κώδιξ έχων επιφάνειαν γεγραμμένην μήκους 0,18. Εσωθεν των εσωφύλλων του κώδικος σεσημειώνται τάδε... (παραθέτει αρκετές από τις ενθυμίσεις, που απαντούν στο χειρόγραφο) ...Στάχωςις βυρσίνη.”⁴³²

Ο κώδικας διατηρείται σε κακή κατάσταση. Είναι ακέφαλος, ρεθυρωμένος και υγροποιημένος. Η στάχωση υφίσταται μεν, αλλά είναι ιδιαίτερος εφθαρμένη, κυρίως στην ράχη. Πρόκειται για ξύλινες πινακίδες επικαλυμμένες διά βυρσίνου δέρματος, χωρίς διακοσμητικά στοιχεία, το οποίο σε αρκετά σημεία έχει εκπέσει, ιδίως στις άκρες του οπισθοφύλλου. Θυληκωτήρες εξ αρχής δεν υπήρχαν. Οι δι' αυτοψίας εξακριβωθείσες διαστάσεις του χειρογράφου είναι 26,5 x 18 cm. Κατά την καταχώριση του χειρογράφου στην συλλογή της Φ.Ε.Α. τοποθετήθηκε χάρτινη ετικέτα στο εμπρόσθιο εξώφυλλο με την ένδειξη Χφ 14.

Το εσωτερικό του οπισθοφύλλου είναι καλυμμένο με χαρτί, σήμερα πολύ εφθαρμένο, με διάφορες ασήμαντες και δυσανάγνωστες σημειώσεις, όμως το εσωτερικό του εμπροσθίου εξώφύλλου κρύβει μία τεράστια έκπληξη. Είναι επενδεδυμένο με ένα σπάραγμα παλαιότερου χειρογράφου, πιθανότατα Ειρομολογίου ή Στιχηραρίου -δεν κατέστη δυνατόν, να εξακριβωθεί- του ΙΒ' αιώνας, ως εκ του τύπου της σημειογραφίας του τεκμαίρεται. Δεν έγινε προσπάθεια, να αποκολληθεί το σπάραγμα από το εξώφυλλο, διότι κάτι τέτοιο θα προκαλούσε καθολική καταστροφή του πρώτου. Η περίπτωση φανερώνει πολλά για την ψαλτική παράδοση της Μαγνησίας και χρήζει ιδιαίτερας μελέτης.

Αμέσως μετά το εμπρόσθιο εξώφυλλο υπάρχει ένα φύλλο λευκό, το οποίο έχει αριθμηθεί ως πρώτο, αλλά στην πραγματικότητα πρόκειται για δύο κολλημένα λόγω υγρασίας φύλλα. Ονόμασα το πρώτο φ. 1 και το δεύτερο φ. 1Α. Προσπάθεια αποκολλήσεώς τους έδειξε, ότι στο φ. 1β είναι σημειωμένη η αλφάβητος και κάποιες άλλες εξίτηλες και δυσανάγνωστες σημειώσεις. Στο φ. 1Αβ υπάρχουν σημαδόφωνα άνευ μουσικής δομής.

Ο κώδικας έχει αριθμημένα φύλλα πενήντα δύο <52> και δύο ακόμη λευκά στο τέλος. Η αρίθμηση δεν φαίνεται να έγινε από τον Ν. Γιαννόπουλο, όπως στους προηγούμενους κώδικες. Εξάλλου, δεν υπάρχει καμμία άλλη δική του σημείωση. Μεταξύ των φ. 23 και 24 έχει εκπέσει ένα φύλλο, ενώ στην άνω ώα του τελευταίου

⁴³² Ο.π., τόμος XIX (1925), σελ. 263.

έχει σημειωθεί: "Λείπει εν φύλλον". Ένα τουλάχιστον έχει εκπέσει και μεταξύ των φ. 33-34, από δε το φ. 36 έχει απομείνει ένα ελάχιστο κομμάτι επάνω αριστερά. Τετράδια ο γραφέας δεν έχει αριθμήσει.

Το χειρόγραφο είναι γραμμένο σε στιλπνό χαρτί, σε σελίδες μεγάλου σχήματος, με πλούσια περιθώρια και αναπτυγμένο σε δεκαεπτά <17> διπλές αράδες για το μουσικό και ποιητικό κείμενο. Η γραφή είναι πυκνή και πρόχειρη, όχι ιδιαίτερος επιμελημένη. Τα σηματοδόμενα της Μέσης Πλήρους Βυζαντινής σημειογραφίας διά μαύρης και κόκκινης μελάνης για τις Μαρτυρίες και τις Μεγάλες Υποστάσεις, αλλά η πρώτη έχει αλλοιωθεί σε καφέχρου και η δεύτερη έχει εξαφανιστεί εντελώς στα πρώτα έξι-επτά φύλλα του χειρογράφου· γίνεται ολίγο πιο ευδιάκριτη από το μέσον του κώδικος και εντεύθεν. Ερυθρές είναι και οι προ των μουσικών κειμένων αναγραφές, εκ των οποίων πολλές εξίτηλες και τελείως δυσανάγνωστες. Στο ποιητικό κείμενο η αυτή μαύρη μελάνη των σηματοδόμενων με λεπτότερη γραφίδα. Τα κεφαλαιογράμματα, επίσης ερυθρά, εξίτηλα, ελαφρώς επιτηδευμένα, με απολήξεις στολισμένες δι' ανθιδίων, είναι δύο ειδών: μεγαλύτερα, ύψους δύο αράδων, στις αρχές ενοτήτων, μικρότερα, ύψους μίας αράδος, τα υπόλοιπα. Σε μία μόνο περίπτωση (φ. 35β) απαντά ένα εκπληκτικό κεφαλαίογράμμα, το γράμμα <I> με παραστάσεις ανθέων, φύλλων, πτηνών, ενός αγγέλου και ενός Στυλίου αγίου. Σποραδικώς, απαντούν και κάποια μικρά αλλά συμπαθητικά επίτιτλα κοσμήματα.

ii. Περιεχόμενο

Περιγράφοντας συνοπτικώς το περιεχόμενο του κώδικος, είναι χρήσιμο να γίνει μία αναφορά στο φ. 1α. Εδώ έχουν γραφεί σημειώσεις σε δύο κατευθύνσεις. Στην όρθια στάση του χειρογράφου διακρίνονται οι ενθυμήσεις, τις οποίες παραδίδει και ο Ν. Γιαννόπουλος, στην συνοπτική περιγραφή του: "1784, Ιουνίου 8 - ήλθα εις ραβδοβίζι (= Ραδοβύζιον)⁴³³. 10 Ιουνίου ημέρα Δευτέρα εις το μοναστήριον στη σκληροκαριά." (ο Ν. Γιαννόπουλος διαβάζει "στις σκληροκαργιά") - Αμέσως μετά, μουσικές φράσεις μαλακού χρωματικού γένους με τη λέξη "Κύριε". - "1784, Αυγούστου 2 πήγα στην Άρτα στο άλογό μου και κάμω χαρτζιλίκι άσπρα 80." - "Σεπτεμβρίου 14 επήγα στην Άρτα, έκαμα χάρτζι άσπρα 40." - "1784, Νοεμβρίου 25 ήλθα εις Μετέωρα." Αντιστρέφοντας, τώρα, το φύλλο αποκαλύπτεται σημείωση για το χειρόγραφο: "Μαθηματάριον⁴³⁴ της Εκκλησίας...". Η γραφή είναι διάφορος από εκείνη των παραπάνω ενθυμήσεων. Ακολουθούν: "Τα σανίδια να είναι τρία δάκτυλα του... να είναι ... δάκτυλα ... φαρδύ μιάμιση πιθαμή (εις ταις κολόναις)." Εν συνεχεία, μουσικές φράσεις μαλακού χρωματικού γένους με τη λέξη "εισάκουσόν μου". Τέλος, κάτω-κάτω μία δυσανάγνωστη συνταγή: "Διά την θερμή έπαρε αδράμια κητροκούκουτζα, και 3 κάντια (;) ζάχαρη. Δράξε (;) ως τη μέση κάρ... ή βάλτο εισε 4 φηλτζάνια (;) να βράσει έως να ακάμει κάτω". Στο κέντρο περίπου του φύλλου,

⁴³³ Πρόκειται για επαρχία της Μητροπόλεως Λαρίσης, η οποία επεκτεινόταν μεταξύ Αργιθέας, Αρτης και μικρού τμήματος της Ευρυτανίας.

⁴³⁴ Περί των Μαθημάτων της βυζαντινής μελοποιίας βλ. Γρηγόριος Θ. Στάθης, *Οι Αναγραμματισμοί και τα Μαθήματα της Βυζαντινής Μελοποιίας...*, ό.π., σελ. 60 και εξής.

υπάρχει επικολληθείσα ετικέτα με τα στοιχεία: "ΚΩΔΙΞΙΔ' χαρτώος μουσικός".

Ειπώθηκε ήδη, ότι ο κώδικας είναι ακέφαλος. Στο αριθμημένο ως φ. 2α συνεχίζεται από τα εκπεσόντα φύλλα ένα Μάθημα "...γγελον Συμεών, τον ισάγγελον Ιησούν τον του Ναυή..." (πιθανώς Μέθοδος Μαθηματαρίου) ενώ στην κάτω ώα, με κυανή μελάνη υπάρχει η ενθύμηση: "Φιλάρχαιος Εταιρεία η Όθρυς - εν Αλμυρώ 1898, εδωρήθη υπό αγιογράφου Χαρίτωνος μοναχού Ξενιώτου, φύλλα 53", άνωθεν αυτού η σφραγίδα της Φ.Ε.Α. και κάτω μία απόπειρα αποκαταστάσεως του φύλλου, δυστυχώς, με πρόχειρο τρόπο. Στο φ. 6β τερετισμός μέγας (πιθανότατα Μέθοδος Κρατημάτων), στο φ. 8β η Μέθοδος του Μεγάλου Ίσου του Ιωάννου Κουκουζέλου και από του φ. 11α και εξής άλλες συντομότερες Μέθοδοι θέσεων. Το φ. 12 είναι σχεδόν εξ ολοκλήρου σχισμένο. Από τα περιεχόμενα του φ. 13α διαπιστώνεται ότι στο 12β υπήρχε η αρχή του Μεγάλου Εσπερινού, συγκεκριμένα των Ανοιξανταρίων. Στο φ. 20α διασώζεται η πρώτη αναγραφή, η οποία είναι δυνατόν να διαβαστεί: "Πληρωθέντων δε τούτων ευθύς άρχονται οι δύο χοροί ηνωμένοι (;) αμφότεροι και ψάλλουσι το «πάντα εν σοφία εποίησας» και ψάλλουσι αυτό αργά και ίσο μετ' ευλαβείας πλείστης και κατανύξεως, το όλον από χορού, ποίημα αρχαίον, ήχος πλάγιος του τετάρτου, πλ. δ'". Η ενότητα ολοκληρώνεται στο φ. 20β, όπου κάτωθεν απλού, μονοχρώμου επιτίτλου κοσμήματος η αναγραφή: "Πληρουμένων δε τούτων ευθύς ποιεί ο ιερεύς την μεγάλην συναπτήν και μετά την εκφώνησιν, βάλλει ο κανονάρχης μετάνοιαν τον έτερον δομέστικον του β' χορού και άρχεται (;) το Μακάριος ανήρ, γεγονοτέρα τη φωνή, απ' έξω εις ήχον πλάγιον του τετάρτου, πλ. δ'." Στο φ. 34α άλλο "Μακάριος ανήρ..." σύντομον, του οποίου η αρχή θα ευρίσκετο στο φύλλο, που εξέπεσε. Στο φ. 35β: "Στίχοι καλοφωνικοί εκ του δευτέρου ψαλμού, ποίημα κυρ Ιωάννου του Κουκουζέλη και ετέρων, το δε παρόν του αυτού, ήχος πλ. δ'." Στο φ. 41β ο στίχος "Εγώ σήμεραν γεγέννηκά σε..." και στην άνω ώα η σημείωση "εδώ ανεβαίνεις μία", που αναφέρεται στο τέλος του προηγουμένου στίχου. Στο φ. 46β "Αρχή συν θεώ αγίω και των κατ' ήχων κεκραγαρίων μετά των κατευθυνθήτω, άρχεται ονν κατά το ακόλουθον." Στο φ. 50α οι Δοχές και τα Προκείμενα του Μεγάλου Εσπερινού, οι οποίες ολοκληρώνονται στο φ. 52β. Ένας αριθμός, ο <46>, σημειωμένος στην κάτω ώα του φ. 52α με την ίδια πέννα, που είναι γραμμένα τα σημαδόφωνα, οδηγεί στη σκέψη, ότι ο παρών κώδικας ίσως αποτελεί αποκοπέν τμήμα μεγαλύτερου απολεσθέντος χειρογράφου.

Στο λευκό φ. 53α υπόδειγμα επιστολής από νεώτερο χέρι: "Τιμιώτατε και φιλόστοργέ μοι Πατήρ προσκυνώ δεόμενος του επουρανίου Θεού να σε διαφυλάει με υγείαν και ευτυχίαν ομού με την Μητέραμ μου. 1844, 13 Σεπτεμβρίου αωμδ'." - "Αγαπημένη μου κήρηε Νηκόλα σε χερετό." (sic) - "Ετούτο το χαρτί είναι της Παναγίας Ξενιάς και όποιος το πάρει να έχει την κατάραν της Μονής Ξενιάς και της Αγίας Κοίμησης." - "Αβησσος ος ημάτιον το περιβόλεον αυτού // επί των ορέον στύσσονται ύδατα." (sic) Ακολουθούν μερικές ακόμη δυσανάγνωστες σημειώσεις.

Στο φ. 53β απόπειρες γραφής τελείως δυσνόητες. Στο φ. 54α αρκετές μουσικές γραμμές άτεχνες αλλά ευανάγνωστες, όλες με τις λέξεις "εισάκουσόν μου" και ενδιάμεσως η προτροπή "μαθημάτων φρόντιζε", από κάτω δε η ενθύμηση: "1775, Μαρτίου γ', έλαβα εκ τον κυρ Ιωάννη γρ. 2 διά το δηλόσημον (;) της χώρας και

μένουν.”

Στο φ. 54β η δοθείσα στον Νέον Ελληνομνήμονα υπό του Ν. Γιαννόπουλου σημείωση: “1773 Μαρτίου 4, ημέρα β’, έγινε ένας σεισμός μέτριος. Έτι Μαρτίου 5, ημέρα γ’, ώρα Τρίτη έγινε σεισμός μέγας και έπεσεν ο πύργος και όλα τα σπίτια διεφθάρηκαν, ομοίως και η Ευαγγελίστρια, ώστε η γη νύχτα και ημέρα δεν έπανε. Έτι εις τας 14⁴³⁵ του Μαρτίου ξημερώνοντας Πέμπτη του Μέγα (sic) Κανόνος έως ώρα τετάρτη της νυκτός έγινε πάλιν σεισμός φρικτός και ήταν ο λαός όλος εις την εκκλησίαν και εγώ ήμουν εις την Παναγίαν την Ευαγγελίστριαν και εισήλθον εις το ιερόν ομού με τον παπά Καλλίνικον του αγίου γέροντος.” Επιπλέον, αρκετές μουσικές γραμμές ατέχνως σημειωμένες.

Τέλος, στο εσωτερικό του οπισθοφύλλου η ατελής ενθύμηση: “Μαρτίου ημέρα β’ έγινε σεισμός μέγας και έπεσεν ο πύργος και όλα.” Εδώ, επίσης, η σφραγίδα της Βιβλιοθήκης του Μουσείου Αλυρού με σημειωμένα τον αριθμό <2004> και την ημερομηνία εισαγωγής (13/7/99).

iii. Ο Γραφείς του Κώδικος - Χρονολόγηση

Παρά τις διάσπαρτες ενθυμίσεις, πουθενά δεν δηλώνεται ο γραφείς και η χρονία γραφής. Για την χρονική του τοποθέτηση στον ΙΗ΄ αιώνα θα συμφωνήσω με τον Ν. Γιαννόπουλο.

iv. Αξία του Χειρογράφου

Και αυτού του κώδικος το περιεχόμενο ευρίσκεται σε πάμπολλα άλλα χειρόγραφα. Οι εμπειρεχόμενες ενθυμίσεις προσδίδουν στην μουσική αυτή πηγή μεγάλη αξία για την μαγνησιακή ψαλτική παράδοση.

B.5. Κώδικας Φ.Ε.Α. 15 - Αναστασιματάριον μετ’ Ανθολογίας - έτος 1672

i. Κωδικολογικά Στοιχεία

Για το χειρόγραφο ο Ν. Γιαννόπουλος σημειώνει μόνο: “ΙΕ΄. Χαρτ. στιλπ. 0,19 x 0,17 x πάχ. 0,08, Αιώνος XVIII (φ. 60). Μουσικός κώδιξ αστάχωτος.” Εντούτοις, ο παρών κώδικας αποτελεί, μετά βεβαιότητας, το σημαντικότερο απόκτημα της συλλογής της Φ.Ε.Α., διότι πρόκειται για αυτόγραφο ενός εκ των μεγαλύτερων μελουργών και διδασκάλων της Ψαλτικής Τέχνης κατά τον ΙΖ΄ αιώνα, του Παναγιώτου νέου Χρυσάφου⁴³⁶, Πρωτοψάλτου της Μ.Χ.Ε. στην Κωνσταντινούπολη. Η Φιλάρχαιος θα μπορούσε να καυχάται μεγάλας για το χειρόγραφο, εάν αυτό δεν είχε περιπέσει σε δεινή κατάσταση, λόγω υγρασίας, η οποία έχει διεισδύσει στα φύλλα -κυρίως στο άνω μισό- και διέλυσε την μελάνη, καθιστώντας την γραφή μερικώς ή και ολικώς -σε αρκετά φύλλα- δυσανάγνωστη. Το χειρόγραφο έχει υπόψη του και ο καθηγητής Γρηγόριος Θ. Στάθης στην σπουδαία μονογραφία του για τον

⁴²⁵ Αρχικώς, έγραφε “εφτά”, αλλά διεγράφη και προσετέθη αραβιστί ο αριθμός 14. Ο Ν. Γιαννόπουλος αντέγραψε ια΄.

⁴³⁶ Περί του Παναγιώτου νέου Χρυσάφου βλ. Κων/νος Χαριλ. Καραγκούνης, *Η Παράδοση και Εξήγηση του Μέλους των Χερουβικών...*, ό.π., σελ. 339-341, αντιστοιχώς, όπου και σχετική βιβλιογραφία.

Παναγιώτη νέο Χρυσάφη, όπου το συναριθμεί μετά των άλλων αυτογράφων του μελουργού⁴³⁷.

Ο κώδικας είναι ακέφαλος. Έχουν εκπέσει τα πρώτα φύλλα και, δυστυχώς, το πανέμορφο εμπρόσθιο εξώφυλλο. Για την στάχωσή του συμπεραίνουμε από το οπισθόφυλλο, το μόνο που έχει διατηρηθεί απ' αυτήν. Πρόκειται για λεπτές ξύλινες πινακίδες διαστάσεων 20 x 14 cm (αυτοψία), επικαλυμμένες διά λεπτού δέρματος, αρίστης ποιότητας, στιλπνού, καφέ χρώματος. Το οπισθόφυλλο φέρει εντυπωσιακά επίχρυσα σταμπωτά: Στο κέντρο ένα μεγάλο ωοειδούς σχήματος, άνωθεν και κάτωθεν τούτου δύο μικρά λογχόσχημα και στις τέσσαρες γωνίες, εγγεγραμμένα επί ενός ορθογωνίου πλαισίου, ισάριθμα σχέδια, δια των οποίων το ακάλυπτο τμήμα του δέρματος παίρνει σταυρόσχημη μορφή. Όλα αναπαριστούν πολύπλοκες συνθέσεις ανθιδίων. Θυληκωτήρες εξ αρχής δεν υπήρχαν. Η ράχη επίσης εξέπεσε. Σήμερα, το χειρόγραφο προφυλάσσεται προχείρως από ένα χάρτινο εξώφυλλο, λίαν ρευστωμένο, επί της εμπροσθίου όψεως του οποίου έχει επικολληθεί η γνώριμη ετικέτα Χφ 15. Στο πρώτο από τα εναπομείναντα φύλλα, στην δεξιά ώα, είναι σημειωμένο με κόκκινη μελάνη "ΚΩΔ - ΙΕ'" και με μαύρη "9 / ΝΚ Θεολ.". Το εσωτερικό του οπισθοφύλλου είναι επενδεδυμένο με λευκό χαρτί, όμοιο με τα υπόλοιπα του χειρογράφου. Επ' αυτού σήμερα διακρίνεται η σφραγίδα της Βιβλιοθήκης του Μουσείου Αλυρού με σημειωμένα τον αριθμό <3001> και την ημερομηνία εισαγωγής (01/12/99), άνωθεν δε αυτής ένας ατελής Τροχός του Ιωάννου Κουκουζέλου, διά μόνης μαύρης μελάνης.

Ο Ν. Γιαννόπουλος έχει αριθμήσει διακόσια πενήντα ένα <251> φύλλα. Ο αριθμός φύλλων (60) που δίδεται στον *Νέον Ελληνομνήμονα*, είναι τελείως ανυπόστατος. Μεταξύ φ. 214-215 μεσολαβεί ένα μη αριθμημένο φύλλο, το οποίο αριθμήσα ως φ. 214Α. Τετράδια ο νέος Χρυσάφης δεν φαίνεται να σημείωσε. Μεταξύ των φ. 19-20 έχει αφαιρεθεί βιαίως ένα φύλλο, δημιουργώντας χάσμα στη ροή του χειρογράφου.

Ο κώδικας έχει συσταθεί από χοντρό χαρτί. Οι σελίδες του φέρουν πλουσιώτατα περιθώρια, ιδίως στις εξωτερικές ώες. Η γραμμένη επιφάνεια αποτελείται από δώδεκα <12> διπλές αράδες για τα σημαδόφωνα και το κείμενο. Σε ελάχιστες περιπτώσεις αναιρείται ο κανόνας αυτός. Η γραφή του νέου Χρυσάφου, εύκολα αναγνωρίσιμη, είναι αραιά, καθαρή και ευανάγνωστη. Μελοποιεί στην Μέση Πλήρη Βυζαντινή σημειογραφία. Τα σημαδόφωνα, λεπτά και μεγάλα, ισοπαχή, όρθια, με ελαφρά ανύψωση ορισμένων εξ αυτών από την δεξιά πλευρά, είναι γραμμένα δια λεπτής γραφίδος με μαύρη μελάνη, σήμερα εν πολλοίς εξίτηλη, ενώ -κατά τα συνήθη- οι προ των μελών αναγραφές, τα πρωτογράμματα, οι Μαρτυρίες των ήχων και οι Μεγάλες Υποστάσεις Χειρονομίας είναι γραμμένα με κόκκινη λαμπερή μελάνη, τάλαιπωρημένη, όμως, και αυτή από την υγραποίηση του χειρογράφου. Το κείμενο των ύμνων ορθογραφημένο, η γραφή του ευκρινής, ελαφρώς ασταθής ως προς την κατεύθυνση των γραμμμάτων. Οι σημειώσεις και οι αναγραφές είναι οι τυπικές του είδους αυτού των χειρογράφων, τα δε

⁴³⁷ Γρηγόριος Θ. Στάθης, *Μελουργοί του ΙΖ' αιώνα - Παναγιώτης Χρυσάφης ο νέος και Πρωτοψάλτης*, έκδοση Μεγάλου Μουσικής Αθηνών 1995-1996 - Κύκλος Ελληνικής Μουσικής, σελ. 15.

κεφαλαιογράμματα είναι περίτεχνα, καλλωπισμένα στις απολήξεις τους δι' ανθιδίων και είναι δύο ειδών: μικρότερα για τους στίχους, τις στιχολογίες και τα μικρά τροπάρια (ύψος μίας διπλής αράδος), μεγαλύτερα για το υπόλοιπα μέλη, με ύψος που φθάνει τις τρεις διπλές αράδες. Στις αρχές των ενοτήτων απαντούν όμορφα, δίχρωμα επίτιτλα κοσμήματα, διαφορετικά κάθε φορά, τα οποία προσδίδουν χάρη στο χειρόγραφο.

ii. Περιεχόμενο

Το χειρόγραφο είναι ακέφαλο. Έχουν απωλεσθεί ολίγα φύλλα από την έναρξη του Πρώτου ήχου, γι' αυτό και δεν γνωρίζουμε τον ακριβή τίτλο του. Εάν είχε και Προθεωρία, τότε θα πρέπει να έχουν εκπέσει περισσότερα φύλλα. Ο Πρώτος ήχος άρχεται -στο αριθμηθέν ως φ. 1α- από το τροπάριο των Κεκραγαρίων "*Τον σαρκί εκουσίως...*" και συνεχίζει κανονικώς με τα υπόλοιπα Στιχηρά Ιδιόμελα, με το Δοξαστικόν, τα Απόστιχα, το Δοξαστικόν των Αποστίχων, τα Πασαπνοάρια και τα Στιχηρά των Αίνων, ολοκληρώνεται δε στο φ. 8α με το α' τροπάριο των Μακαρισμών σε μέλος αργό. Το Εωθινόν Δοξαστικόν, κατά τα συνήθη, δεν είναι στη σειρά του. Στο τέλος της σελίδος 8α υπάρχει κόσμημα για να συμπληρώσει την δωδεκάτη αράδα. Στο φ. 8β κάτωθεν επιτίτλου λορίδος: "*Αρχή συν Θεώ αγίω του δευτέρου ήχου, το κεκραγάριον μετά των αναστασίμων, ήχος β'.*" Με παρόμοιες αναγραφές κάτω από όμορφα επίτιτλα άρχονται και οι λοιποί ήχοι στα φ. 15β, 23α, 33β, 45α, 54β, 63α, αντιστοίχως. Από του φ. 25α και έως του φ. 35α (επίσης στο φ. 37α) στην κάτω ώα της δεξιάς σελίδος αναγράφονται διάφορα ονόματα (ένα όνομα σε κάθε σελίδα) στην Κυριλλική γραφή. Τα περισσότερα εξ αυτών αφορούν εκκλησιαστικά πρόσωπα και θα παρατεθούν στην αναλυτική περιγραφή του παρόντος χειρογράφου.

Με την ολοκλήρωση του Αναστασιματαρίου στο φ. 71β άρχεται η Ανθολογία της Παπαδικής, όπου ο νέος Χρυσάφης παραδίδει τα εξής μέλη⁴³⁸:

Φ. 71β. Πολυέλεος "*Δούλοι Κύριον...*" του νέου Χρυσάφου σε ήχο α'.

Φ. 75β. Στίχοι καλοφωνικοί του Πολυελέου διαφόρων ποιητών.

Φ. 82α. Πασαπνοάρια μαθηματάρικα στους ήχους α', δ' και πλ. δ'.

Φ. 85α. Μεγαλυνάρια Θεοτοκία και Τιμιωτέρες.

Φ. 90α. Τα ένδεκα <11> Εωθινά Δοξαστικά.

Φ. 97α. Δοξολογίες αργές και Ασματικά.

Φ. 105β. Πολυχρονισμοί, "*Τον Δεσπότην και Αρχιερέαν...*" και "*Άνωθεν οι προφήται...*".

Φ. 111β. Τρισάγια, αντί Τρισαγίου και "*Δύναμις...*".

Φ. 114β. Η κατ' ήχον σειρά των Χερουβικών του γραφέως.

Φ. 126α. Η κατ' ήχον σειρά των Κοινωνικών του γραφέως.

Φ. 135α. Η Θ. Λειτουργία του Μ. Βασιλείου.

Φ. 138α. Η Θ. Λειτουργία των Προηγιασμένων Δώρων.

Φ. 140α. Οι αντί Χερουβικού ψαλλόμενοι ύμνοι.

⁴³⁸ Τις λεπτομέρειες επιφυλάσσομαι να παραθέσω μελλοντικώς στην αναλυτική περιγραφή των εν λόγω χειρογράφων.

Φ. 142α. Κοινωνικά του όλου ενιαυτού.

Φ. 153α. Μαθήματα εκ των παλαιών και Κρατήματα.

Το φ. 199 έχει κοπεί καθέτως και ευθυτενώς δι' οργάνου κοπής. Στο φ. 199β η Ακολουθία του Ακαθίστου ύμνου.

Φ. 204β. Τα της Μ. Εβδομάδος του Πάσχα και άλλα Μαθήματα.

Φ. 232α. Ο Αμωμος και λοιπά νεκρώσιμα.

Φ. 243α. Έτερος Πολυέλεος "Δούλοι Κύριον...".

Φ. 248β-249β ο κολοφώνας του χειρογράφου και εν συνεχεία, άτεχνα και δυσανάγνωστα μουσικά κείμενα υπό άλλης χειρός: "Θεαρχείω νεύματι..." ατελές και (φ. 250α) "Σιγησάτω πάσα σαρξ βροτεία...", εν τέλει δε άτακτες μουσικές σημειώσεις.

iii. Ο Γραφεύς του Κώδικος - Χρονολόγηση

Στο φ. 248β κάτω από μικρό επίτιτλο κόσμημα ο νέος Χρυσάφης αναγράφει τον γνωστό και από τα άλλα αυτόγραφα του κολοφώνα. Από αυτόν εξάγεται μετά βεβαιότητας ο χρόνος γραφής του κώδικος και, φυσικά, ο κωδικογράφος. Αν και λίαν εξίτηλος, τον μεταφέρω εδώ ως μνημόσυνο του μεγάλου μελουργού:

"Είληφε τέλος η παρούσα ασματομεληρρυτόφθογγος βίβλος εν έτει από μεν της κοσμοποιίας ζρπ', από δε της ενσάρκου οικονομίας του Κυρίου και Θεού και Σωτήρος ημών Ιησού Χριστού αχοβ', σεπτεβρίω (sic) ζ', ινδικτιώνος ια'. Ετελειώθη ουν διά συνδρομής και εξόδου και μείζωνος επιμελείας του εν ιεροδιακόνοις κυρίον κυρίου Αυξεντίου και δευτερεύων (sic) της του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας, υπάρχοντος γέννημα και θρέμα της επαρχίας Λαρίσης, εν χώρα καλουμένη Τρινόβου (sic), ήτοι μεν καιρῶ αρχιερατεύοντος εν Κωνσταντινουπόλει τον παναγιωτάτου, λογιωτάτου τε και Οικουμενικού Πατριάρχου κυρίου κυρίου Διονυσίου, τον κωνσταντινοπόλιτου (sic). Εγράφη δε παρ' εμού του ευτελούς και ελαχίστου και αμαθούς, αμαρτωλού τε υπέρ πάντας Χρυσάφου, δήθεν και Πρωτοψάλτου της του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας, ου μέντοι κατά το κείμενον των παλαιών εκτονισθείσα, αλλ' εν καινώ τινι καλλωπισμῶ και μεληρρυτοφθόγγοις νεοφανέσι θέσεσι, καθάπερ τα νυν ασματολογείται τοις μελωδούσιν εν Κωνσταντινουπόλει. Τούτο τοίνυν, όσον το κατ'εμέ εφικτόν παρ' εμαντού γέγονε, κατά την ην παρέλαβον εισήγησιν παρά του εμού διδασκάλου, κυρ Γεωργίου του Ραιδεστινού και Πρωτοψάλτου της του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας, εκτεθηκώς και τονίσας. Τοις δε τελειωτέροις, εμπειροτέροις τε και πολυμαθεστέροις εκκείσθω, των μεν αποδεομένων εις αναπλήρωσιν, των δε ουκ ορθῶς προβάντων εις επανόρθωσιν. Όσοι δε των ευσεβῶν και ορθοδόξων χριστιανῶν τον γένους των Γραικῶν και της αφ' Ελλάδος ριζουχίας, εντυγχάνοντες τῶ μικρῶ πονήματι τούτῶ, ασματομελωδείτε, και ψάλλοντες αινεíte Θεόν τον εν υψίστοις, εις ύμνον και δοξολογίαν της Τρισηλίου και τρισακτίνου αυτού Θεότητος, ασματοφωνίαις επιμελούμενοι, μέμνησθε καμού του ευτελούς συγγραφέως και αμαρτωλού διά τον Κύριον, όπως έξωμεν άμα παρά Θεού τον μισθόν υπέρ της υπεραλλήλων προς αυτόν εντεύξεως και αξιωθείημεν εν τη Δευτέρα παρουσία και φρικτή ημέρα της κρίσεως της δεξιᾶς μερίδος του απροσωπολήπτου και αδεκάστου δικαίου κριτού, τον γλυκυτάτου Ιησού Χριστού του Θεού ημών. Αμήν. Ο δε βουληθείς πλεονέκτω και

κλοπίμω χειρί καθαρπάσαι και αποστερρήσαι, έχοι τας αράς των αγίων Πατέρων, και η μερίς αυτού μετά του προδότου Ιούδα και των σταυρωσάντων τον Κύριον και έχοι τον Θεόν και τους αγίους αυτού αγγέλους πολεμίους αυτώ εν ημέρα της κρίσεως. Αμήν. Αμήν. Αμήν :-"⁴³⁹

Βεβαιωμένα, λοιπόν, γραφέυς του κώδικος Φ.Ε.Α. 15 είναι ο Πρωτοψάλτης της Μ.Χ.Ε. Παναγιώτης ο νέος Χρυσάφης κατά τον Σεπτέμβριο του έτους 1672.

iv. Αξία του Χειρογράφου

Παρά την κακή του κατάσταση, ο κώδικας έχει τεράστια αξία. Και μόνο η παρουσία του στην περιοχή και τα λοιπά τοπικού ενδιαφέροντος στοιχεία, που προσφέρει, είναι ικανά να τον αναδείξουν ως πολυτιμότερο χειρόγραφο της συλλογής.

B.6. Κώδικας Φ.Ε.Α. 16 - Δοξαστάριον Πέτρου Πελοποννησίου - έτος 1806.

i. Κωδικολογικά Στοιχεία

Ένα ακόμη σπουδαίο απόκτημα της συλλογής της Φ.Ε.Α. είναι και ο υπ' αριθμόν 16 κώδικας. Πρόκειται για ένα Δοξαστάριον μελοποιημένο από τον Πέτρο Πελοποννήσιο, Λαμπαδάριο της Μ.Χ.Ε., που αντεγράφη από τον μαθητή αυτού Πέτρο Πρωτοψάλτη Βυζάντιο, τον επονομαζόμενο Φυγά⁴⁴⁰, ο οποίος, εν τέλει, προσυπογράφει το παρόν αυτόγραφο του. Ο Ν. Γιαννόπουλος στον κατάλόγο του σημειώνει: "ΙΣΤ'. Χαρτ. στιλπ., 0,21 x 0,17 x πάχ. 0,03, Αιώνας XVIII (φ. 150). Μουσικός κώδιξ περιέχων τεμάχια τονισμένα υπό Πέτρον του Πρωτοψάλτου, του Βυζαντίου. Στάχωςις βυρσίνη μετ' επιχρύσων εκτύπων κοσμημάτων. Διατήρησις καλή."⁴⁴¹ Ο Ν. Γιαννόπουλος δεν μπόρεσε να διακρίνει μεταξύ των δύο Πέτρων, θεωρεί πως πρόκειται για ένα και το αυτό πρόσωπο και γι' αυτό σημειώνει "τονισμένα υπό Πέτρον του Πρωτοψάλτου, του Βυζαντίου."

Το χειρόγραφο διατηρείται σε πολύ καλή κατάσταση. Ελαφρώς ρεθυρωμένα και εμποτισμένα υγρασίας είναι μόνο τα πρώτα και τα τελευταία του φύλλα. Οι δι' αυτοψίας μετρηθείσες διαστάσεις του είναι 23,5 x 16,5 cm. Ο Ν. Γιαννόπουλος έχει

⁴³⁹ Λεπτομέρειες για τα άλλα αυτόγραφα του νέου Χρυσάφου βλ. Γρηγόριος. Θ. Στάθης, ό.π., σελ. 10-15. Βλ. ακόμη, του ιδίου, *Τα Χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής - Αγιον Όρος. Κατάλογος Περιγραφικός των Χειρογράφων Μουσικών Κωδικων Βυζαντινής Μουσικής των αποκειμένων εν ταις Βιβλιοθήκαις των Ιερών Μονών και Σκητών του Αγίου Όρους*, τόμος Β', Αθήναι 1976, σελ. 57-68 και 370-375, όπου αναλυτική περιγραφή δύο αυτογράφων του νέου Χρυσάφου του κώδικος Ξενοφώντος 128 (του έτους 1671) και του Παντελεήμονος 993 (περί το 1680). Βλ. επίσης, Μανόλης Χατζηγιακουμής, *Μουσικά Χειρόγραφα Τουρκοκρατίας (1453-1820)*, τόμος Α', Αθήναι 1975, σελ. 404 κ. εξ. και του ιδίου, *Χειρόγραφα Εκκλησιαστικής Μουσικής (1453-1820) - Συμβολή στην Έρευνα του Νέου Ελληνισμού*, έκδοση του Μορφωτικού Ιδρύματος της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος, Αθήναι 1980, σελ. 130-131, 138-140, όπου περιγραφή δύο αυτογράφων του νέου Χρυσάφου, των κωδικων Νέας Συλλογής της Πατριαρχικής Βιβλιοθήκης Ιεροσολύμων, αριθμ. 4 (του έτους 1655) και του προαναφερθέντος Ξενοφώντος 128. Από τα φωτογραφικά δείγματα που παρατίθενται στις ανωτέρω εργασίες, πραγματοποιήθηκε και η ταύτιση του γραφικού χαρακτήρος του νέου Χρυσάφου στον αλμυριωτικό κώδικα.

⁴⁴⁰ Περί του Πέτρου Πελοποννησίου και του Πέτρου Βυζαντίου βλ. Κων/νος Χαριλ. Καραγκούνης, *Η Παράδοση και Εξήγηση του Μέλους των Χερουβικών...*, ό.π., σελ. 513-516 και 529-531, αντιστοίχως, όπου και σχετική βιβλιογραφία.

⁴⁴¹ Ό.π., τόμος XIX (1925), σελ. 263.

αριθμήσει εκατόν πενήντα τέσσαρα <154> φύλλα, ενώ έχει σημειώσει και τον αριθμό <155> στο εσωτερικό του οπισθοφύλλου. Ένα <1> λευκό φύλλο εμπρός και δύο <2> πίσω συναριθμούνται στην προαναφερθείσα αρίθμηση. Το πρώτο φέρει την σφραγίδα της Βιβλιοθήκης του Μουσείου Αλμυρού με σημειωμένα τον αριθμό <2003> και την ημερομηνία εισαγωγής (13/7/99) του χειρογράφου. Μεταξύ φ. 99-100 παρεμβάλλεται μισό φύλλο, το οποίο, κατά πάσα πιθανότητα, συνεστάχωσε ο Πέτρος, για να συμπληρώσει ένα τροπάριο, που "έλαθε της αράδος του", κατά την συνήθη παλαιά έκφραση των κωδικογράφων. Το φύλλο αυτό ονομάτισα φ. 99Α. Ο Πέτρος Βυζάντιος κατά την αντιγραφή του κώδικος έχει αριθμήσει τα οκτάφύλλα τετράδια στην κάτω γωνία της δεξιάς σελίδος, αρχίζοντας από το πρώτο γραμμένο φύλλο του κώδικος, με συνέπεια να παρατηρείται απόκλιση μεταξύ των δύο αριθμήσεων, του Πέτρου και του Ν. Γιαννόπουλου. Συνολικώς, έχουν συσταχωθεί δεκαεννέα <19> δεκαεξασέλιδα.

Η στάχωση του κώδικος είναι εξαιρετική, διά παχέων χάρτινων πινακίδων υπό καφέ βυρσίνου δέρματος στιλπνής επιφανείας με αποχρώσεις και χρυσά σταμπωτά, όμοια εμπρός και πίσω. Στο κέντρο των εξωφύλλων διατηρείται σε άριστη κατάσταση ένα ρομβοειδές επίχρυσο σταμπωτό με αναπαράσταση ανθιδίων, ενώ περιμετρικώς ένα επίσης επίχρυσο παραλληλόγραμμο οριοθετεί το πλαίσιο των πινακίδων. Στις τέσσαρες γωνίες του, εσωτερικώς, καλλωπίζεται με ισάριθμα μικρά τριαντάφυλλα. Επί του εμπροσθίου εξωφύλλου έχουν επικολληθεί δύο ετικέτες. Η παλαιότερη δηλώνει "ΚΩΔΙΞ ΙΣΤ' Μουσικός 5/ΝΚ Θεολ." και η νεότερη Χφ 16. Αντίστοιχη ετικέτα υπήρχε στη ράχη, αλλ' εφθάρη. Θυληκωτήρες δεν υπήρχαν. Το εσωτερικών των εξωφύλλων είναι καλυμμένο δια λευκού φύλλου της αυτής ποιότητας με τα γραμμένα.

Ο κώδικας είναι γραμμένος σε άριστης ποιότητας λεπτό και στιλπνό χαρτί, μη απορροφητικό, γι' αυτό και δεν υπέστη φθορές από υγρασία. Οι σελίδες του έχουν πλούσια περιθώρια με πλατύτερη την κάτω ώα. Μουσικό και ποιητικό κείμενο - το δεύτερο ορθογραφημένο- καταγράφονται απαρεγκλίτως σε δεκατρείς <13> αράδες διά της αυτής μελάνης και γραφίδος. Τα κεφαλαιογράμματα, οι προ των μουσικών κειμένων αναγραφές, οι Μαρτυρίες και οι Μεγάλες Υποστάσεις είναι γραμμένα διά βυσινοχρόου μελάνης. Τα πρωτογράμματα είναι απλά, χωρίς ιδιαίτερη επιτήδευση, αλλά εμφανή και εύχρηστα, ύψους μίας <1> διπλής αράδος.

Η μουσική γραφή στην Επεξηγηματική σημειογραφία του Πέτρου Βυζαντίου, προ της Νέας Μεθόδου, είναι πυκνή, αλλά ευανάγνωστη, γραμμένη διά λεπτής γραφίδος και μαύρης μελάνης. Τα σημαδόφωνα είναι ευμεγέθη, ισοπαχή, ελαφρώς ανασηκωμένα από αριστερά.

ii. Περιεχόμενο

Στο λευκό φ. 1β αναγράφεται με κυανή μελάνη από τον Ν. Γιαννόπουλο η ενθύμηση: "Δώρον τούτο κ. Αριστείδου Δ. Αργυροπούλου τη εν Αλμυρώ Φιλαρχαίω Εταιρεία Όθρνι, 21 Ιουλίου 1901" και από κάτω η σφραγίδα της Φιλαρχαίου.

Στο φ. 2α επί της άνω ώας και πάλι ο Ν. Γιαννόπουλος σημειώνει: "Πέτρου Πρωτοψάλτου του Βυζαντίου - 1806." Κάτω από ένα επίτιτλο κόσμημα συνημμένων ρόμβων αναγράφεται ο τίτλος του βιβλίου με κόκκινη μελάνη: "Δοξαστικά του

Εσπερινού, αποστίχου τε και Και νυν του όλου ενιαυτού των τε δεσποτικών και θεομητορικών εορτών και εορταζομένων αγίων, άτινα συνετέθησαν εκκλησιαστικώς παρά του μουσικολογιωτάτου διδασκάλου κυρ Πέτρου Λαμπαδαρίου της του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας του Πελοποννησίου δι' ιδίαν και κοινήν ωφέλειαν. Μην Σεπτέμβριος, εις την α' αρχή της Ινδίκτου ήτοι του νέου έτους και μνήμη του οσίου πατρός ημών Συμεών του Στυλίου. Δόξα, ήχος πλ. β', Θεία Χάρις επήωρητο...". Εν συνεχεία, πλήρες το Δοξαστάριον του ενιαυτού ως το φ. 78β.

Εν τω μεταξύ, στο φ. 3α, στην κάτω ώα η ενθύμηση υπό του Ν. Γιαννόπουλου: "Δώρον του κυρίου Αριστείδου Δ. Αργυροπούλου τέως βουλευτού Αλμυρού τη Φιλαρχαίω Εταιρεία «Οθρυνι» τη κα' Ιουλίον α'α' (1901). Ο γραμμ. Ν. Ι. Γιαννόπουλος" και η υπογραφή του. Επίσης, όμοια ενθύμηση στο φ. 22α: "Δώρον Αριστείδου Δ. Αργυροπούλου τη Φιλαρχαίω Εταιρεία «Οθρυνι» 21 Ιουλίον 1901." Εξάλλου, στο φ. 25α: "Σημείωσις: εν έτει 1901, προεδρεύοντος της Φιλαρχαίου Εταιρείας «Οθρυνος» Ευαγγελίου Βαρβαρέζου ιατρού, βουλευτεύοντος δε Αλμυρού Ευσταθίου Ρακοπούλου και δημαρχούντος Ιω. Κομνοπούλου, έπεσε χάλαζα τη ημέρα των Αγ. Αποστόλων 29 Ιουνίου, μεγέθους λεπτοκαρύου, καταστρέψασα καρπούς, αμπέλους, δένδρα, καπνά και ελαιώνας εν Αλμυρώ και Μινζέλη."

Στο φ. 78β ένα κάπως πρόχειρο επίτιτλο κόσμημα συνημμένων ρόμβων και η αναγραφή: "Αρχή συν Θεώ αγίω και των δοξαστικών του Τριωδίου. Τη Κυριακή του Τελώνου και Φαρισαίου, Δόξα, ήχος πλ. δ', Παντοκράτωρ Κύριε...". Η ενότητα ολοκληρώνεται στο φ. 142β, με την συμπλήρωση και της Μ. Εβδομάδος, της οποίας εκτός των Δοξαστικών παραδίδονται όλα τα Ιδιόμελα των Ακολουθιών.

Στο φ. 141β άρχεται η τρίτη και τελευταία ενότητα του κώδικος, η οποία ολοκληρώνεται στο φ. 152α. Χωρίς επίτιτλο κόσμημα, η αναγραφή: "Αρχή συν Θεώ αγίω του Πεντηκοσταρίου. Τη αγία και μεγάλη Κυριακή του Πάσχα, εις τους άίνους, Δόξα και νυν, ήχος πλ. α', Αναστάσεως ημέρα...". Στο φ. 151β στην αριστερή κάθετη ώα αναγράφεται εκ νέου η σημείωση της δωρεάς: "Δώρον Αριστείδου Δ. Αργυροπούλου τη εν Αλμυρώ Φιλαρχαίω Εταιρεία «Οθρυνι» 21 Ιουλίον 1901." Στο φ. 152α άλλη σημείωση: "Δήλον γίνεται ότι η Φιλάρχαιος Εταιρεία «Οθρυνος» έχει χειρόγραφα 24 εν έτει 1901, αριθμηθέντα." Στο πλάι η στρόγγυλη σφραγίδα της Φ.Ε.Α.

iii. Ο Γραφεύς του Κώδικος - Χρονολόγηση

Η σημαντικότερη σημείωση του χειρογράφου είναι ο αυτόγραφος από τον Πέτρο Βυζάντιο κολοφώνας του στο φ. 151β: "Κυρ Πέτρον Πρωτοψάλτου του Βυζαντίου: Ετελειώθη το παρόν, αως', Αυγούστου λα', ημέρα ζ', ώρα δ', λεπτά κε'." Ακολουθεί η σφραγίδα της Φιλαρχαίου και η αραβική αναγραφή της χρονίας (1806) υπό του Ν. Γιαννόπουλου. Ο Πέτρος Βυζάντιος κατέλειπε πλήθος αυτογράφων κωδίκων⁴⁴², βάσει των οποίων έγινε και η ταύτιση της γραφής του, αποδεικνύοντας

⁴⁴² Λεπτομέρειες για τα άλλα αυτόγραφα του Πέτρου Βυζαντίου βλ. Μανόλης Χατζηγιακουμής, *Μουσικά Χειρόγραφα Τουρκοκρατίας...*, ό.π. σελ. 364-365 και του ίδιου, *Χειρόγραφα Εκκλησιαστικής Μουσικής...*, ό.π., σελ. 176-177, όπου περιγραφή του αυτογράφου κώδικα αυτού Γριτσάνη 14. Από τα φωτογραφικά δείγματα που

την γνησιότητα του παρόντος έργου του.

iv. Αξία του Χειρογράφου

Το περιεχόμενο του κώδικος χαρακτηρίζεται από τον Πέτρο Βυζάντιο "εκκλησιαστικόν", απαντά δε σε μεγάλο αριθμό μουσικών πηγών. Μάλιστα, έχει εξηγηθεί στην Νέα Μέθοδο και έχει εκδοθεί σε ποικίλες εξηγητικές απόπειρες. Το κύρος και η ποιότητα συγκροτήσεως του χειρογράφου από έναν μεγάλο εκπρόσωπο της ψαλτικής τέχνης του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως προσδίδει στον κώδικα μεγίστη καλλιτεχνική και ιστορική αξία, η παρουσία του δε στην περιοχή του Αλμυρού μαρτυρεί τις στενές επαφές της περιοχής με την Κωνσταντινούπολη και την γνήσια πατριαρχική μουσική παράδοση.

B.7. Κώδικας Φ.Ε.Α. 17 - Εγκόλπιον Αναστασιματάριον - έτος 1770.

i. Κωδικολογικά Στοιχεία

Τελευταίος μουσικός κώδικας της συλλογής της Φιλαρχαίου Εταιρείας Αλμυρού είναι ο παρών, υπ' αριθμόν 17 καταχωρημένος. Πρόκειται για ένα Εγκόλπιο Αναστασιματάριον μικρού σχήματος, για το οποίο ο Ν. Γιαννόπουλος παρέχει τις εξής πληροφορίες: "ΙΖ'. Χαρτ. 0,22 x 0,17 x πάχ. 0,04, Αιώνας XVIII (φ. 100). Μουσικός κώδιξ περιέχων τετονισμένα Αναστασιματάρια διά παλαιάς παρασημαντικής. Εν τέλει φέρεται χρονολογία αψο' (= 1770). Στάχωσης βυρσίνη μετ' εκτύπων κοσμημάτων." Οι δι' αυτοψίας μετρηθείσες διαστάσεις του χειρογράφου είναι 11,3 x 17 cm.

Το κύριο χαρακτηριστικό του κώδικος είναι ότι στην αρχή και στο τέλος του φέρει πολλά λευκά φύλλα, πιθανότατα με την προοπτική της συμπληρώσεως σ' αυτά των Εωθινών και ίσως μίας μικρής Ανθολογίας. Αυτά, όμως, τελικώς ανεδείχθησαν στίβος προογυμνάσεως και παιδιάς κάποιου αδοκίμου αλλ' επίδοξου γραφέως, που τα γέμισε με κάκιστα σκαριφήματα, παιδαριώδεις σημειώσεις, αστείες ενθυμήσεις και άλλα θλιβερά γραφουργήματα.

Η στάχωση του Αναστασιματαρίου έγινε διά βυρσίνου δέρματος σκούρου καφέ χρώματος επί ξυλίνων πινακίδων. Και στα δύο εξώφυλλα υπάρχουν τα ίδια σταμπωτά κοσμήματα. Πρόκειται για επάλληλα ορθογώνια πλαίσια, κεκοσμημένα διά παραστάσεων ανθιδίων, φύλλων και ακανθών, στο κέντρο δε αυτών είναι εκτυπωμένο ένα ωοειδές σχήμα, όπου αποτυπώνεται ένα ανθοδοχείο με πλούσια ανθοδέσμη. Υπήρχαν δύο δερμάτινοι θυληκωτήρες, οι οποίοι εξέπεσαν. Επί του εμπροσθίου εξωφύλλου έχει επικολληθεί η γνώριμη ετικέτα της Φιλαρχαίου, όπου έχει σημειωθεί η ένδειξη Χφ 17. Τα εσωτερικά των εξωφύλλων έχουν καλυφθεί διά λευκού χάρτου, ομοίου με τα λοιπά φύλλα του χειρογράφου. Στο πρώτο εξ αυτών υπάρχει άλλη ετικέτα, πράσινου χρώματος, με τις αναγραφές "Κώδιξ ΙΖ' Μουσικός του 1770". Στην σφραγίδα της Βιβλιοθήκης του Μουσείου Αλμυρού έχουν

παρατίθενται στην τελευταία εργασία, πραγματοποιήθηκε και η ταύτιση του γραφικού χαρακτήρος του Πέτρου Βυζαντίου στον αλμυριωτικό κώδικα.

καταχωρισθεί ο αριθμός (2009) και η ημερομηνία εισαγωγής 13/07/1999. Αμέσως μετά το εξώφυλλο υπήρχε ένα λευκό παράφυλλο, το οποίο απεκόπη βιαίως. Στο τέλος, τα φ. 97-124 είναι λευκά με πλήθος, όπως προεγράφη, σημειώσεων. Στο σήμερα αριθμημένο ως φ. 1α υπάρχει η συνήθης Προθεωρία επί δε της άνω ώας οι ενδιαφέρουσες σημειώσεις: "Τη Φιλαρχαίω Εταιρεία «Οθρνι» - Δώρον (σβησμένο: Ν. Γιαννοπούλου) Νικολάου Π. Ρέγκου - τηλεγράφημα του 1911 - Αριθ. Προχ. 363" και στην κάτω ώα, διά της αυτής χειρός: "Χειρόγραφον του ΙΗ' αιώνας - 1770." Τα φ. 7-9 λευκά.

Ο κώδικας έχει σήμερα εκατόν είκοσι τέσσαρα <124> φύλλα, αριθμημένα διά μολυβδίδος στην επάνω γωνία της δεξιάς σελίδος. Ως φ. 125 έχει αριθμηθεί το εσωτερικό του οπισθοφύλλου. Μεταξύ φ. 73-74 και 108-109 μεσολαβούν δύο μη αριθμημένα φύλλα, στα οποία έδωσα τους αριθμούς φ. 73Α και φ. 108Α, αντιστοίχως. Ο γραφέυς έχει αριθμήσει ένδεκα <11> τετράδια, σημειώσας ελληνικούς αριθμούς (α^{ον}, β^{ον} κ.ο.κ.) στην κάτω ώα της πρώτης και της τελευταίας σελίδος του τετραδίου. Ο κωδικογράφος αρχίζει την αριθμηση των τετραδίων από το σήμερα αριθμημένο ως φ. 10, όπου η έναρξη του Αναστασιματαρίου, δηλαδή δεν αριθμεί το πρώτο οκτάφυλλο, όπου η Προθεωρία και αυτό που σημειώνει ως α^{ον}, στην πραγματικότητα είναι εξάφυλλο.

Το χαρτί είναι καλής ποιότητας, στιλπνό και λεπτό, ημιδιαφανές. Οι σελίδες έχουν περιμετρικώς πλούσια περιθώρια. Μουσικό και ποιητικό κείμενο είναι γραμμένα σε ένδεκα <11> αράδες. Το πρώτο, όμως, εξάφυλλο διαφέρει στο στήσιμο της σελίδος σε σχέση με τα υπόλοιπα. Σ' αυτό η γραφή είναι πυκνή και οι αράδες κοντά η μία στην άλλη, καλύπτοντας ύψος 11 cm και πλάτος 6-6,5 cm της σελίδος. Από το δεύτερο δεκαεξασέλιδο και έως το φ. 75β η γραφή είναι αραιή, ευανάγνωστη, καθαρή, σε ένδεκα <11> πάλι αράδες, οι οποίες, τώρα καλύπτουν ύψος 12 cm, ενώ το πλάτος παραμένει σταθερό στα 6-6,5 cm της σελίδος. Από το φ. 76α και έως τέλους του Αναστασιματαρίου επανέρχεται η αρχική πυκνή γραφή και διάταξη. Πάντως, το ίδιο χέρι γράφει όλο το χειρόγραφο, και την Προθεωρία.

Ο γραφικός χαρακτήρας του κωδικογράφου είναι καλαίσθητος, ισορροπημένος, ευανάγνωστος και, κυρίως, ορθογραφημένος. Το μουσικά σημάδια της Μέση Πλήρους Βυζαντινής σημειογραφίας είναι ανισοπαχή, εύπλαστα, με καμπύλες και αιχμηρές γωνίες στις απολήξεις τους και είναι γραμμένο με μαύρη, ελαφρώς εξίτηλη μελάνη και κόκκινη ζωηρή για τις αναγραφές, τα πρωτογράμματα, τις Μαρτυρίες και τις Μεγάλες Υποστάσεις. Με μαύρη και κόκκινη μελάνη είναι σχεδιασμένα και τα επίτιπλα κοσμήματα, που προδίδουν έμπειρο σχεδιαστή. Οι αναγραφές είναι οι τυπικές του Αναστασιματαρίου, τα δε κεφαλαιογράμματα λαμπερά, περίτεχνα, καλλωπισμένα με ανθίδια στις απολήξεις τους, ύψους δύο διπλών αράδων και πλάτους 0,5-1 cm.

ii. Περιεχόμενο

Το χειρόγραφο αρχίζει με την Προθεωρία (φ. 1α). Στο φ. 1β, στην κάτω ώα, υπάρχει μετεγενέστερη προσθήκη, από άλλο χέρι, της παραγράφου για τα Πνεύματα, η οποία έχει παραληφθεί από το αρχικό κείμενο. Η Προθεωρία

ολοκληρώνεται στο φ. 4α, αν και στο 5α υπάρχει ένας απλούστατος Τροχός και στο 6α η άσκηση της Παραλλαγής.

Στο φ. 10α, κάτωθεν κομψού επιτίτλου, η αναγραφή: *"Αναστασιματάριον ψαλλόμενον κατά πάσαν Κυριακήν του ενιαυτού μετά των κεκραγαρίων, ήχος α'."* Πρόκειται για το Αναστασιματάριον του νέου Χρυσάφου, όπως περιεγράφη ανωτέρω στον αυτόγραφο του κώδικα Φ.Ε.Α. 15, πλήρες, μετά του Μακαρισμού και χωρίς των Εωθινών Δοξαστικών. Στο τέλος του ήχου ο γραφεύς μεταφέρει από το βιβλίο της Παρακλητικής το γνωστό εξάστιχο επίγραμμα ευφημισμού του Πρώτου ήχου. Στα φ. 20β ο Δεύτερος ήχος, στο φ. 32β ο Τρίτος, στο φ. 44α ο Τέταρτος, στο 56α ο Πλάγιος του Πρώτου (εδώ το επίτιτλο είναι απλό, στο τέλος απουσιάζει και το επίγραμμα), στο φ. 70α ο Πλάγιος του Δευτέρου (επίσης χωρίς επίγραμμα), στο φ. 79α, χωρίς επίτιτλο, ο Βαρύς ήχος (η σελίδα 83β είναι άγραφη, χωρίς χάσμα στην ύλη) και στο 86β ο Πλάγιος του Τετάρτου.

Στο φ. 94α έχει αφεθεί χώρος για επίτιτλο κόσμημα, το οποίο δεν σχεδιάστηκε ποτέ και εν συνεχεία η αναγραφή: *"... αγίω και τα Εωθινά, ποίημα κυρ Λέοντος του σοφού, το δε μέλος Ιωάννου του Γλυκέος, ήχος α'."* Προφανώς, η φράση: *"Αρχή συν Θεώ"*, που ελλείπει, θα συμπληρωνόταν εκ των υστέρων εντός του επιτίτλου. Από της σελίδος 94β και έως της 96α, το α' Εωθινόν χωρίς ερυθρών σημείων, Μαρτυριών, κεφαλαιογραμμάτων και λοιπών αναγραφών, το β' και γ' Εωθινόν χωρίς το κείμενό τους.

Ακολούθως, θα παραθέσω τις σημαντικότερες σημειώσεις στα λευκά φύλλα:

Φ. 4β. Λέξεις με συλλαβισμό: *"που-κάδης, μαν-τανάδης, πάν-σοφος, κύριος, μάντης, παρ-πανδα, πα-νερα, πέ-τρα, κο-τζήφη, πα-πάκη, πη-πέρη, αλ-λα"* και προσθέσεις *"11 9 20, 10 10 20, 11 11 22"*.

Φ. 6α. *"Ο πατέρας μου μου χρωστά 1 πεντάρα."*

Φ. 8α. Το όνομα *"Ταργάνης"* και οι αριθμοί από το 1 ως το 18.

Φ. 9α. Αριθμοί καθέτως γραμμένοι.

Φ. 9β. *"Άγιος ο Θεός, άγιος ησχηρός (sic), άγιος αθανατος, ελέησον ημάς."*

Φ. 97α. *"Η Κερασα μου χρωστά 1 πεντάρα."*

Φ. 97β. (Δί' άλλης γραφίδος) *"Αλέξανδρος Σεργιάνος την 20 Δεκεμβρίου έτος 1873."*

Φ. 102α. *"Αλέξανδρος Συργανος. Δεσπινό μου χροστή 1 ... (:) αμ ένεια σου ησο αλα τόπο μα κάμε εγώ αγαπό μα πέζο σι αγαπας μη πεζης, το α και το β και το γ. Αλέξανδρος Συργανος."*

Φ. 105α, 106α. Αριθμοί διάφοροι.

Φ. 106β. Τα χριστουγεννιάτικα κάλαντα: *"Καλήν εσπέρα άρχοντες αν είναι ορισμόςας Χριστού την θείαν (διαγραμμένο βάπτισιν) γένησιν να πο στα αρχοντικό σας Χριστός γενάτα σήμερα εν βηθλεέμ τη πόλει οι ουρανοί αγάλονται χερε η κτίσις όλοι εν τω σπληλαίο τίκονται η μάγοι με τα δόρα άστρον λαμπρόν τους οδιγεί που να μη χάσουν ώρα. Σεργιάνης."* (sic)

Φ. 108α. Προσθέσεις του <13> και <16> ως εξής: 13.1.14, 13.2.15... 16.1.17, 16.2.18 κ.ο.κ. ως και το εννέα <9>.

Φ. 110β. Μουσικές σημειώσεις στην Νέα Μέθοδο, με κυανή πέννα.

Φ. 112α. "Αλέξανδρος Συργανης. Την 17 Μαρτίου 1870 ηπηα να κανο ετζηδα και η μοντζοθεκανε - Αλέξανδρος Συργανης."

Φ. 114α. "Η μάνα μου μον χρόστι 1 πεντάρα - Δεσίνο Θ. Συργάνη."

Φ. 115β. Κτητορικό σημείωμα: "Κτήμα Αθ. (;) Σεργιάνη του έτους 1875."

Φ. 118α. "Ο πανανος αγαπά το ξέρο. Ο θοντορας αγαπά τη δέσπινα. Το κουτό αγαπά την αθηνά. Ο στρατής αγαπά τη μαρία της κοιραγενας."

iii. Ο Γραφείς του Κώδικος - Χρονολόγηση

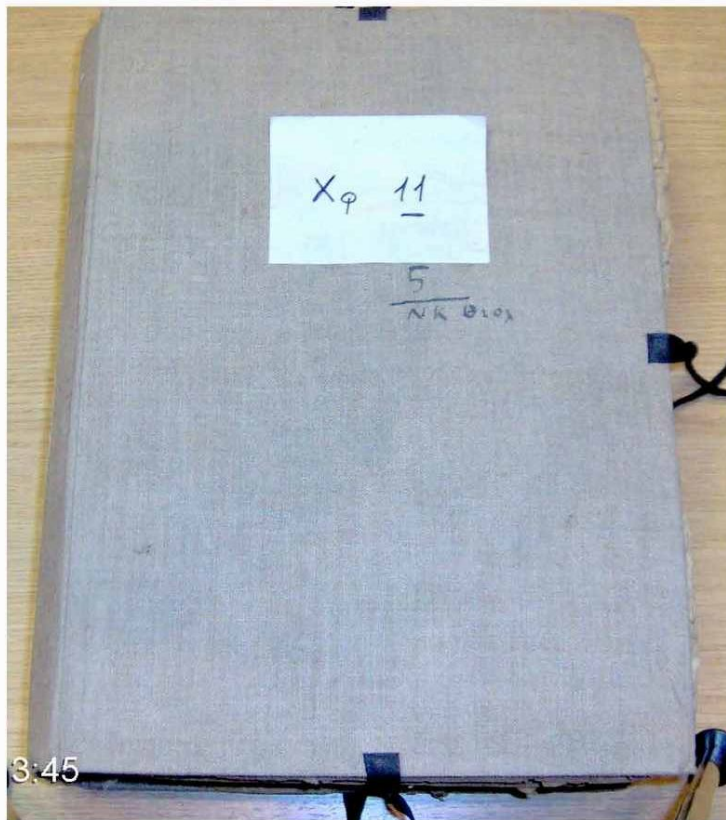
Στο τελευταίο φύλλο του Πλαγίου του Τετάρτου υπάρχει κολοφώνας, γραμμένος από τον κωδικογράφο, ο οποίος, όμως, δεν αποκαλύπτεται: "Τέλος του Αναστασιματαρίον, τω δε βοηθήσαντι Θεώ διά πάντων ες αεί δόξα. Αμήν. αψο', κατά μήνα Ιανουάριον." Εκατέρωθεν του κολοφώνος αναγράφονται δύο κεφαλαία γράμματα: το <Γ> αριστερά και το <Β> δεξιά. Εικάζω, πως αφορούν το όνομα του κωδικογράφου, ο οποίος προτίμησε την ανωνυμία. Τέλος, με πέννα κυανού χρώματος και υπό άλλης χειρός είναι σημειωμένη η χρονία <1730>.

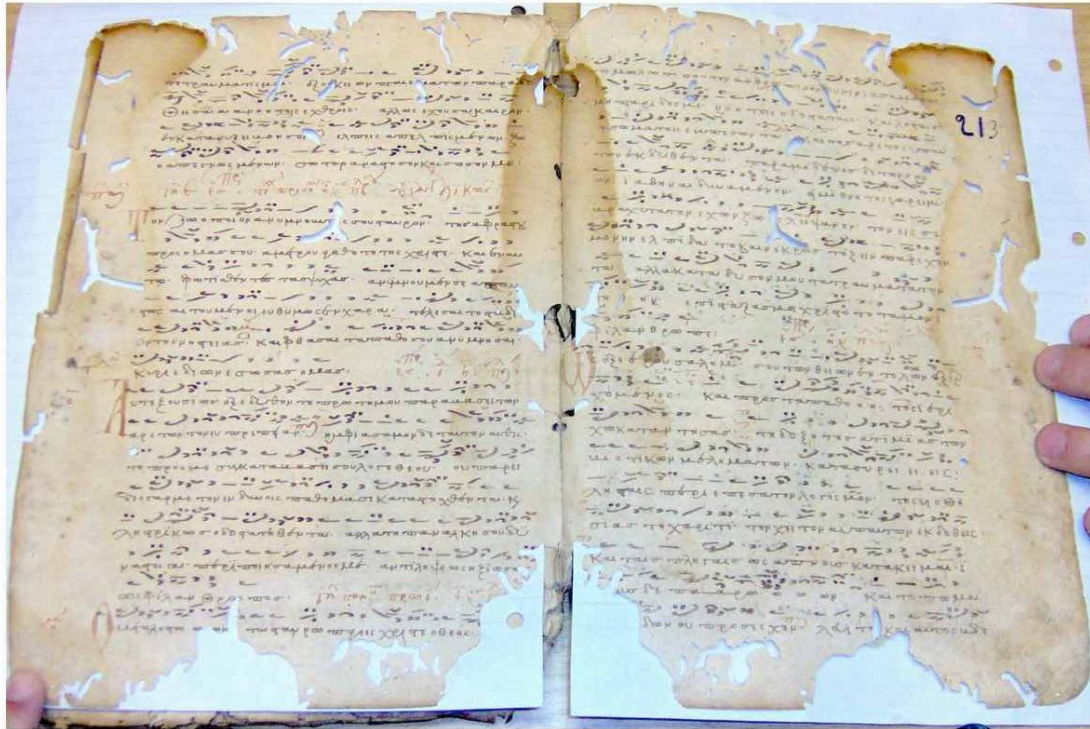
iv. Αξία του Χειρογράφου

Ο παρών κώδικας είναι αρκετά καλαισθητος. Αν είχε ολοκληρωθεί και απουσίαζαν τα σκαριφήματα των λευκών φύλλων του, θα αποτελούσε ένα όμορφο Αναστασιματάριον. Εντούτοις, το περιεχόμενό του είναι ευρέως διαδεδομένο. Ήδη, υπάρχουν τρία Αναστασιματάρια του νέου Χρυσάφου στην παρούσα συλλογή της Φ.Ε.Α. Πάντως, είναι και αυτός ένα δείγμα της ψαλτικής κίνησης στην Μαγνησία κατά τους χρόνους της τουρκοκρατίας.

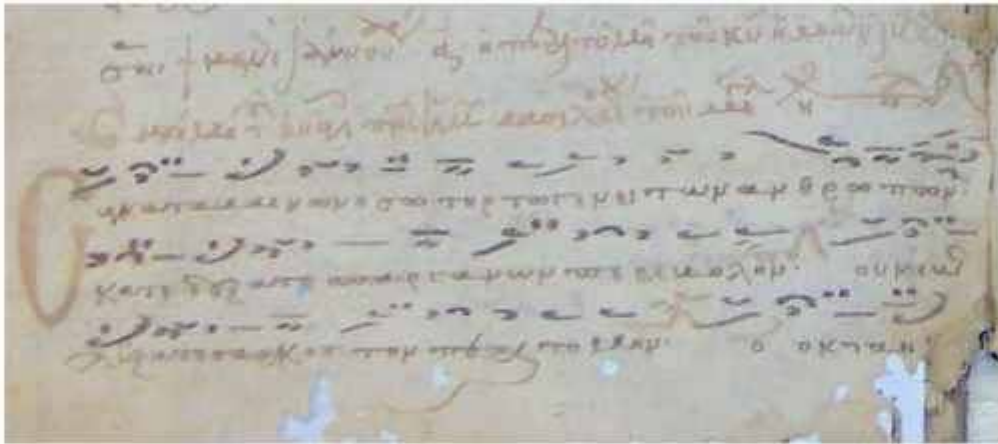
Γ. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

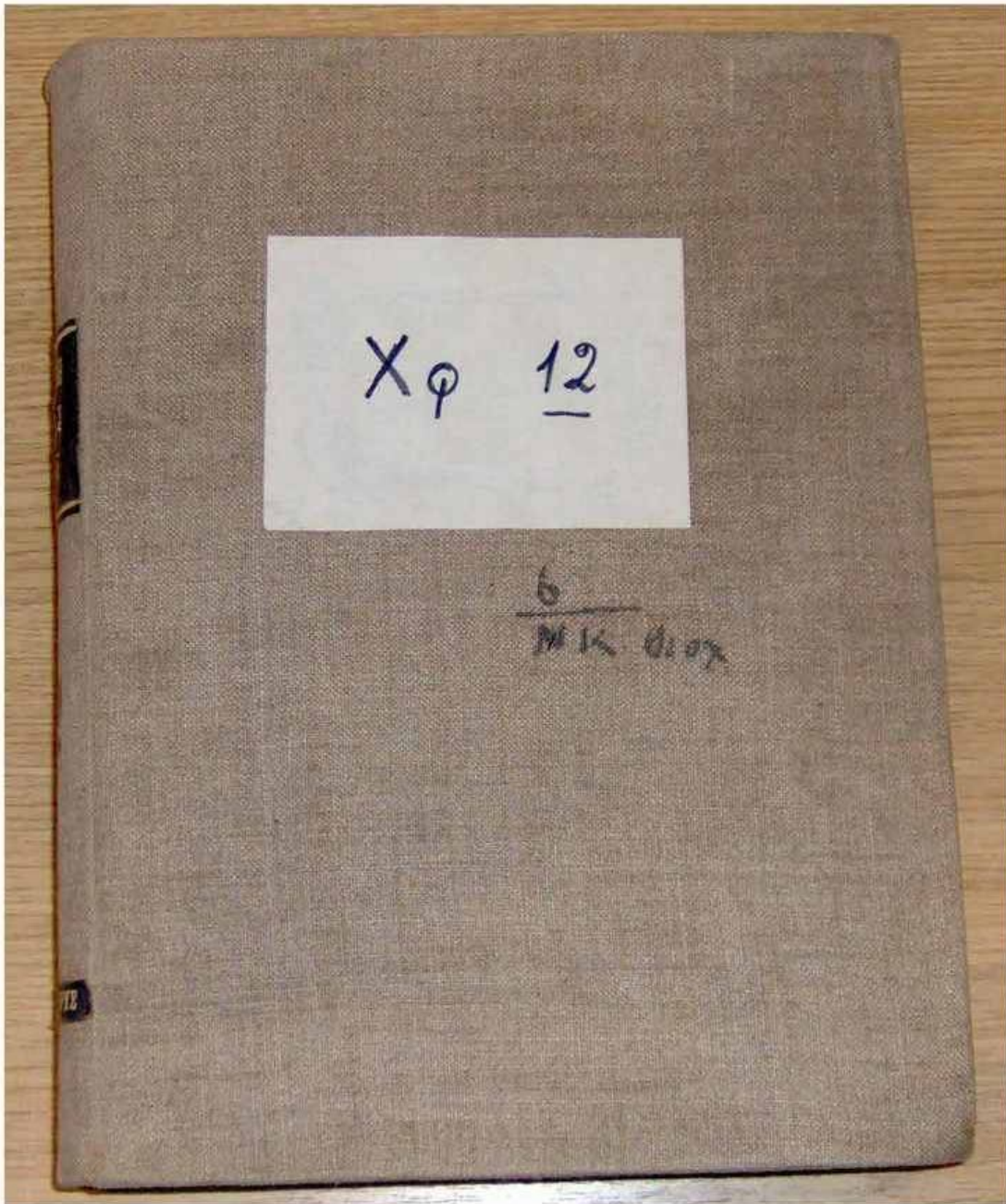
Η συλλογή χειρογράφων της Φιλαρχαίου Εταιρείας Αλμυρού «η Όθρου», μαζί με το Στιχηράριον από την Ι. Μ. Ξενιάς, είναι ιδιαίτερα σημαντική για την περιοχή της Μαγνησίας, της οποίας, δυστυχώς, δεν έχει ακόμη καταγραφεί ο πλούτος της ψαλτικής της παραδόσεως. Η παρούσα καταλογογράφηση αποσκοπεί στην προβολή αυτού του θησαυρού. Συν Θεώ, επιφυλάσσομαι, να δημοσιεύσω και την αναλυτική περιγραφή των ανωτέρω κωδίκων.

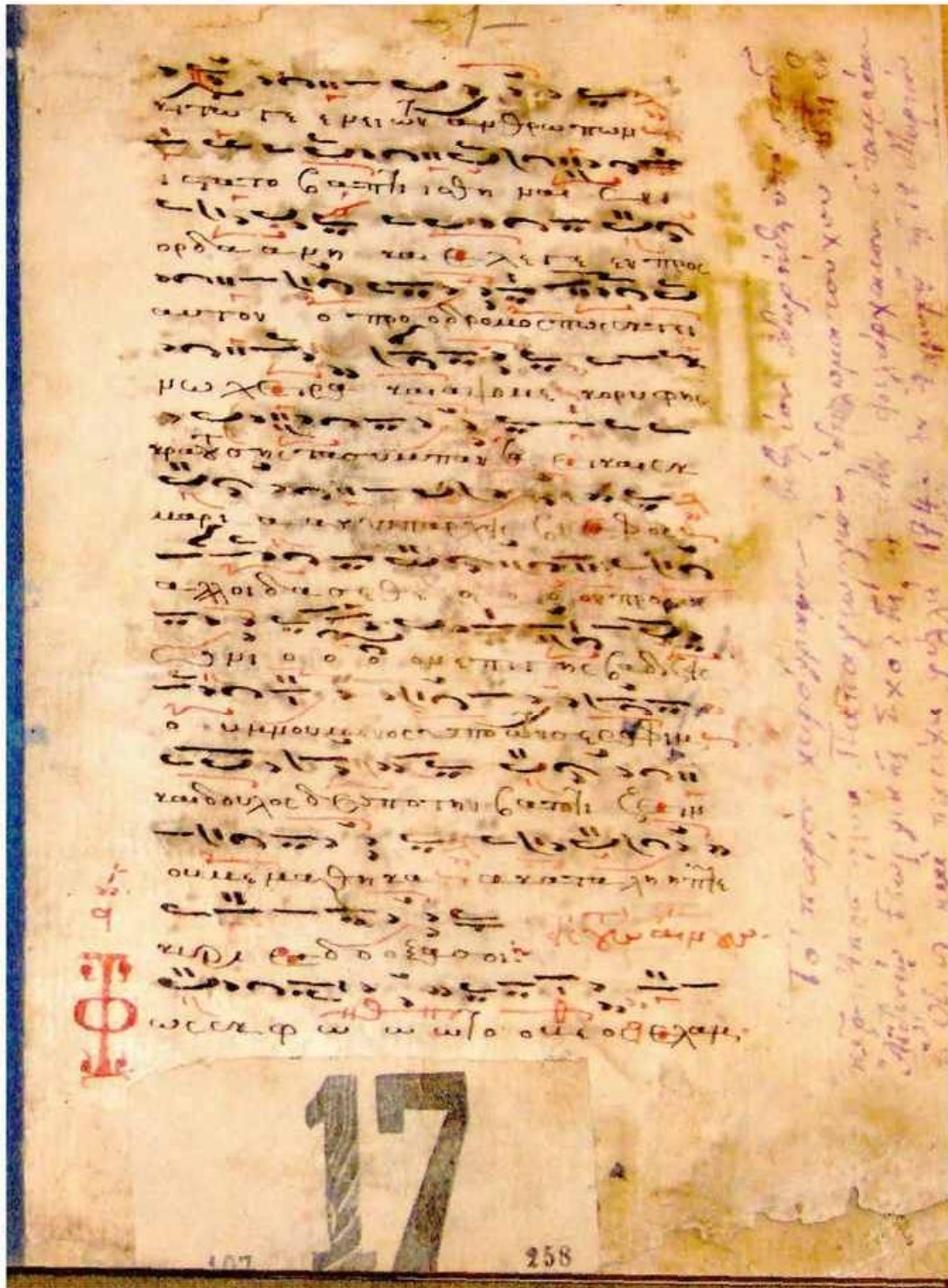

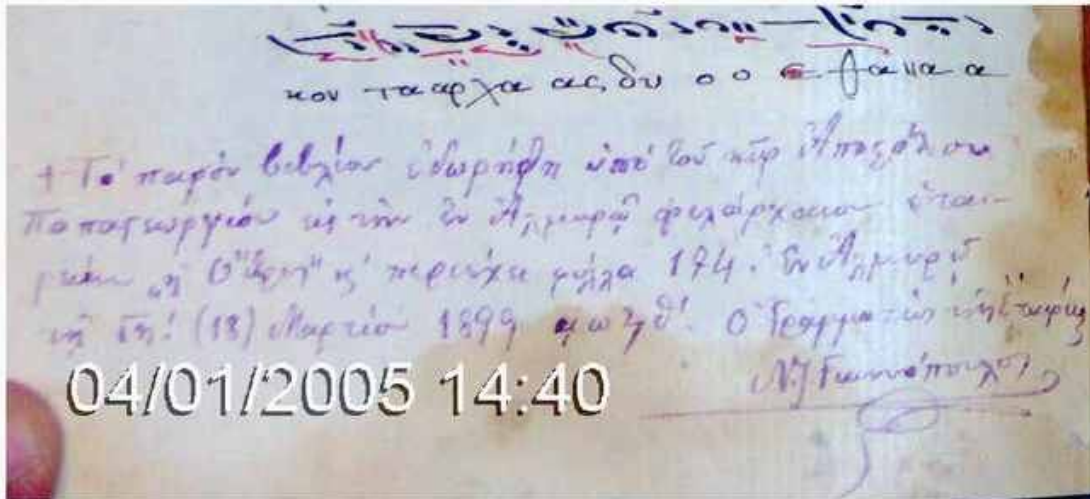

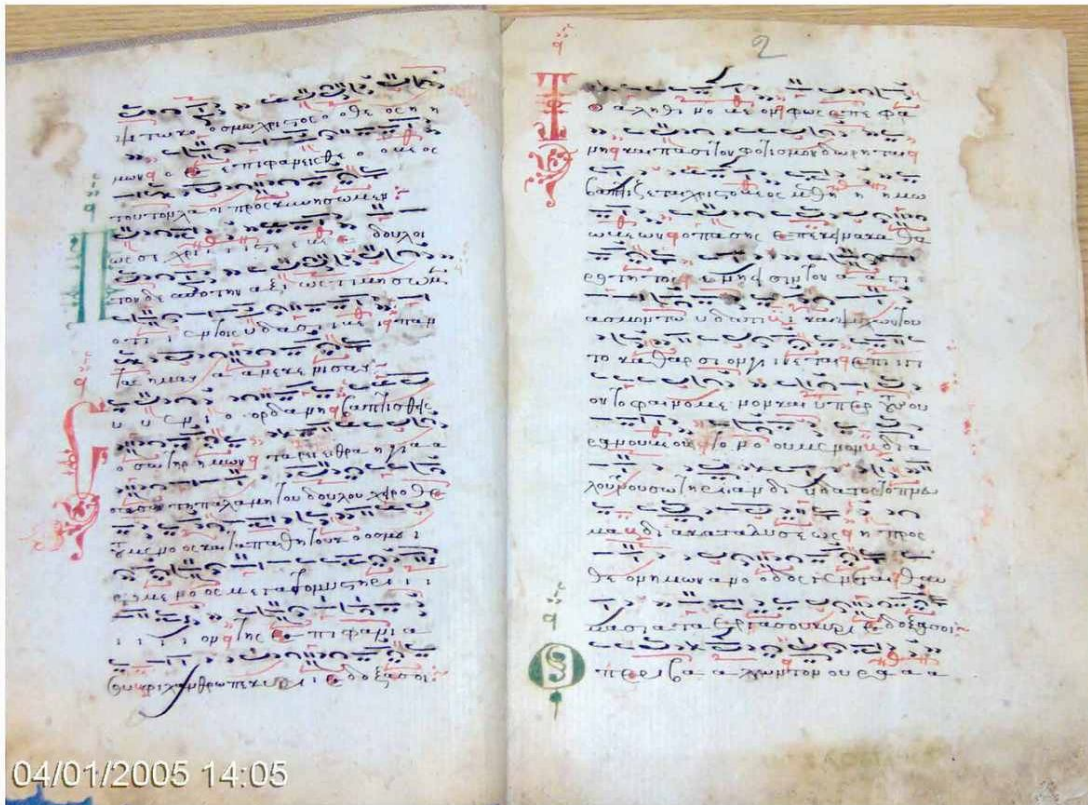

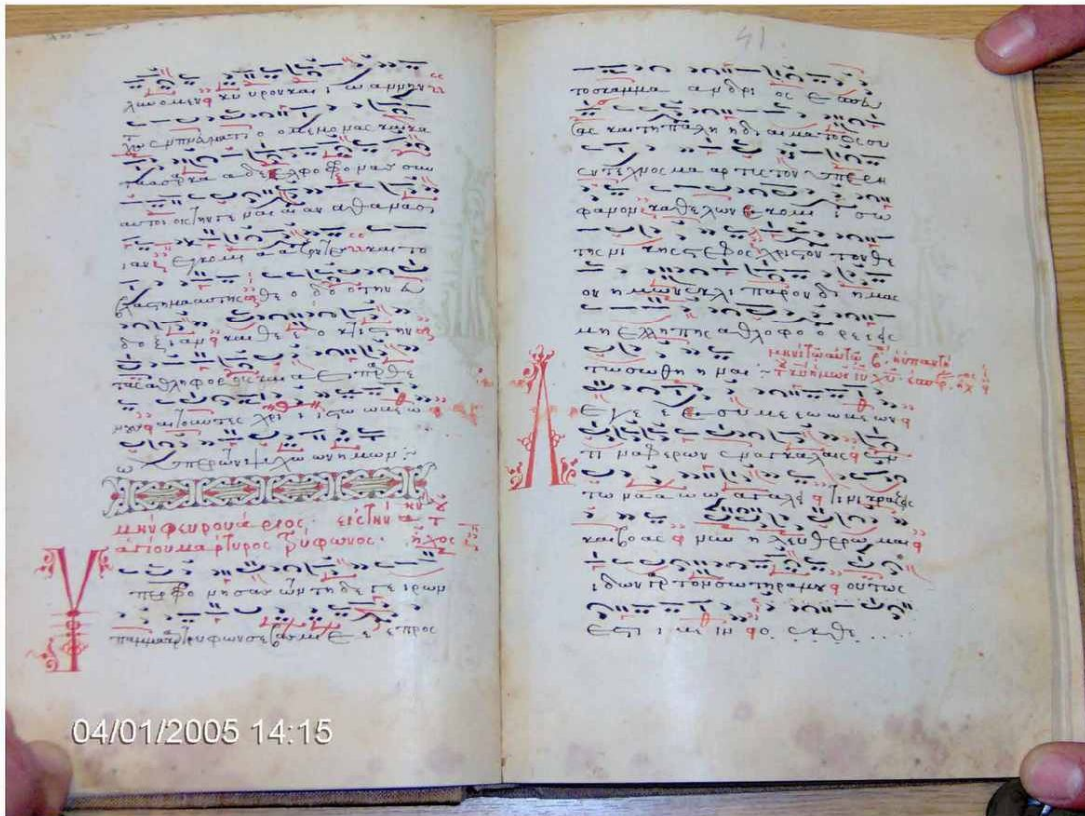

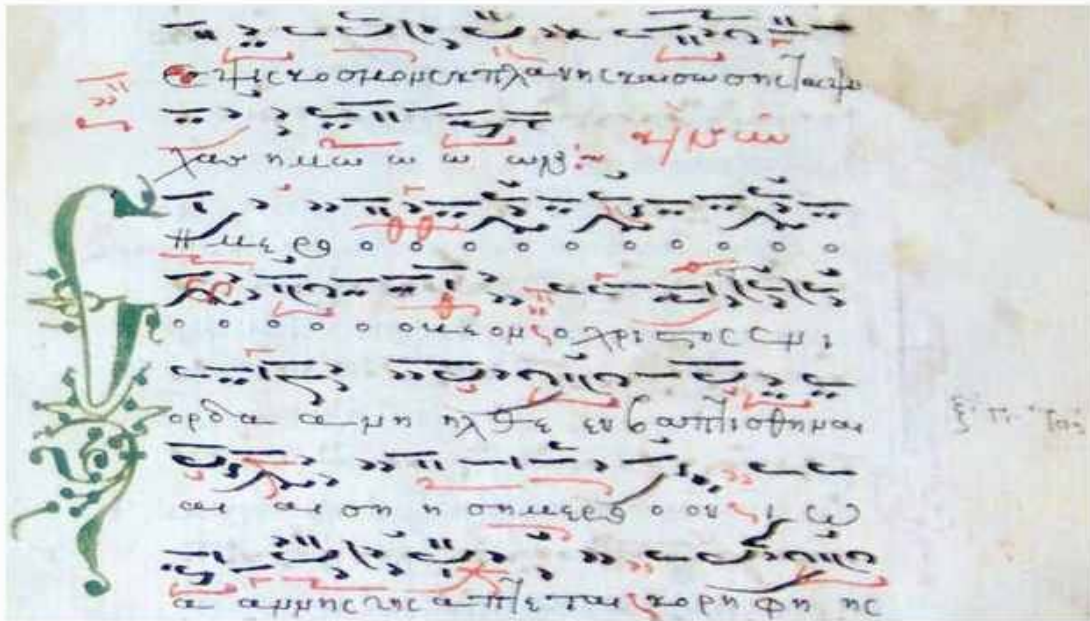

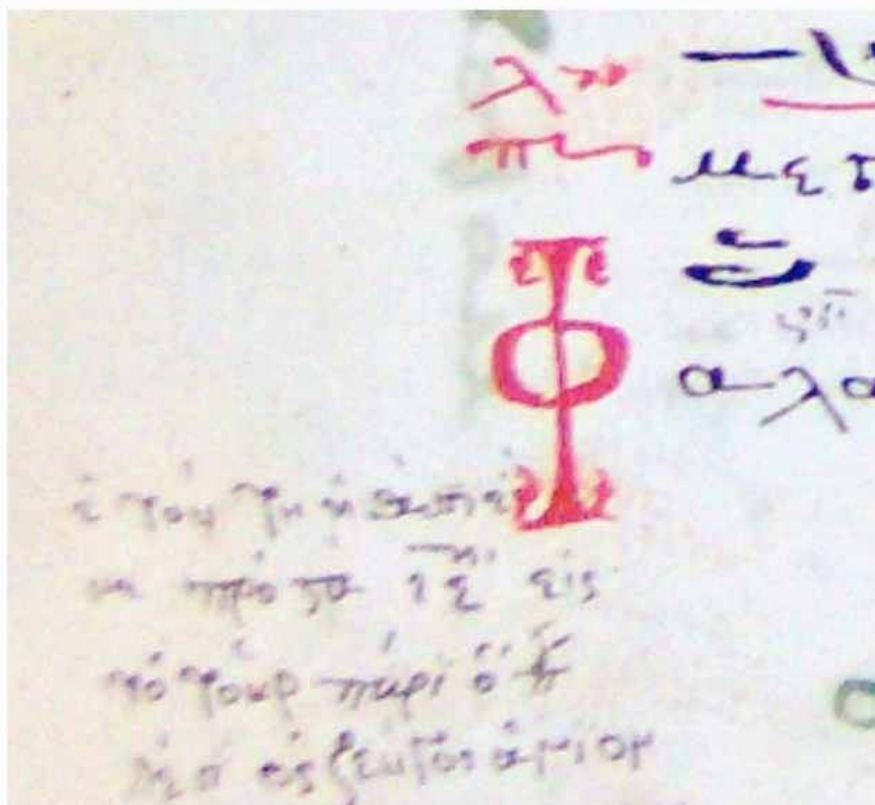

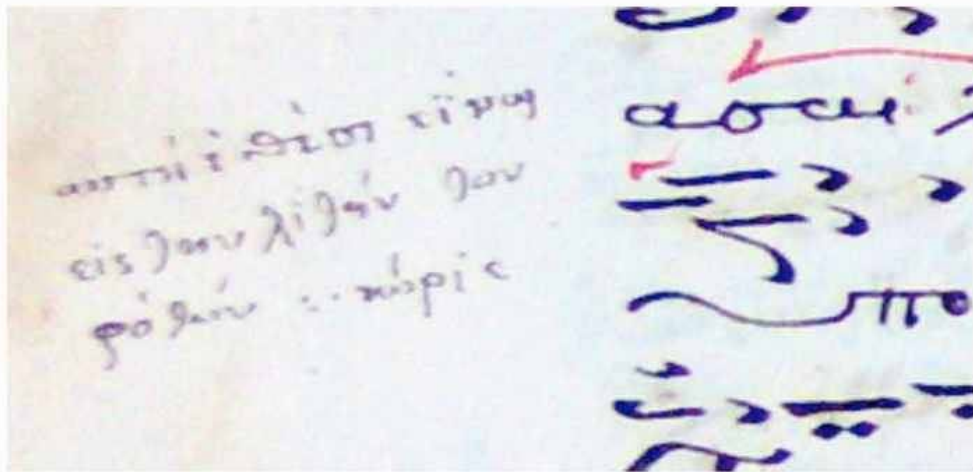

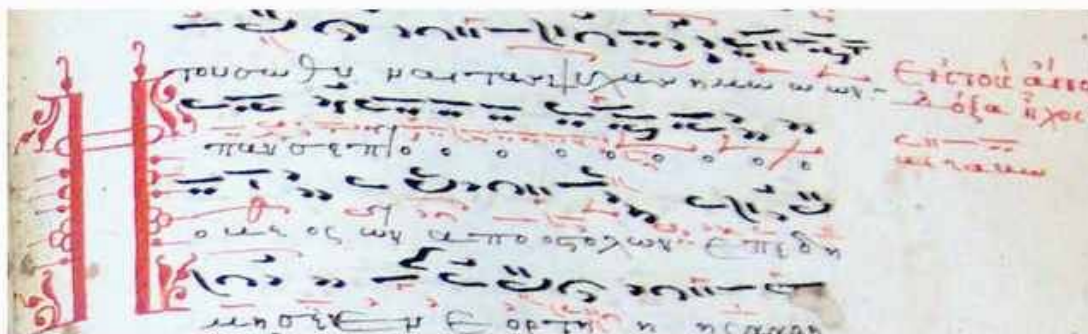

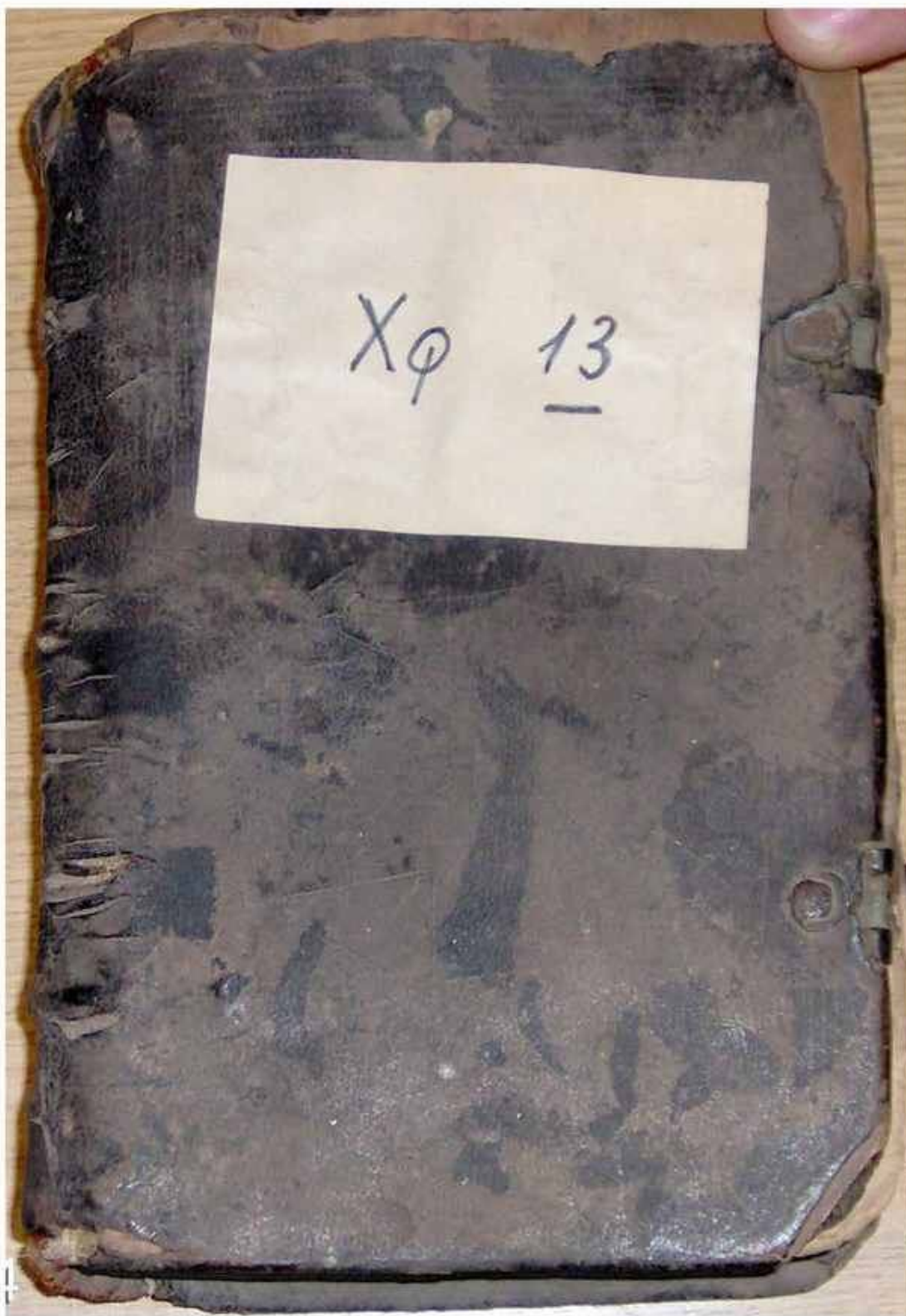

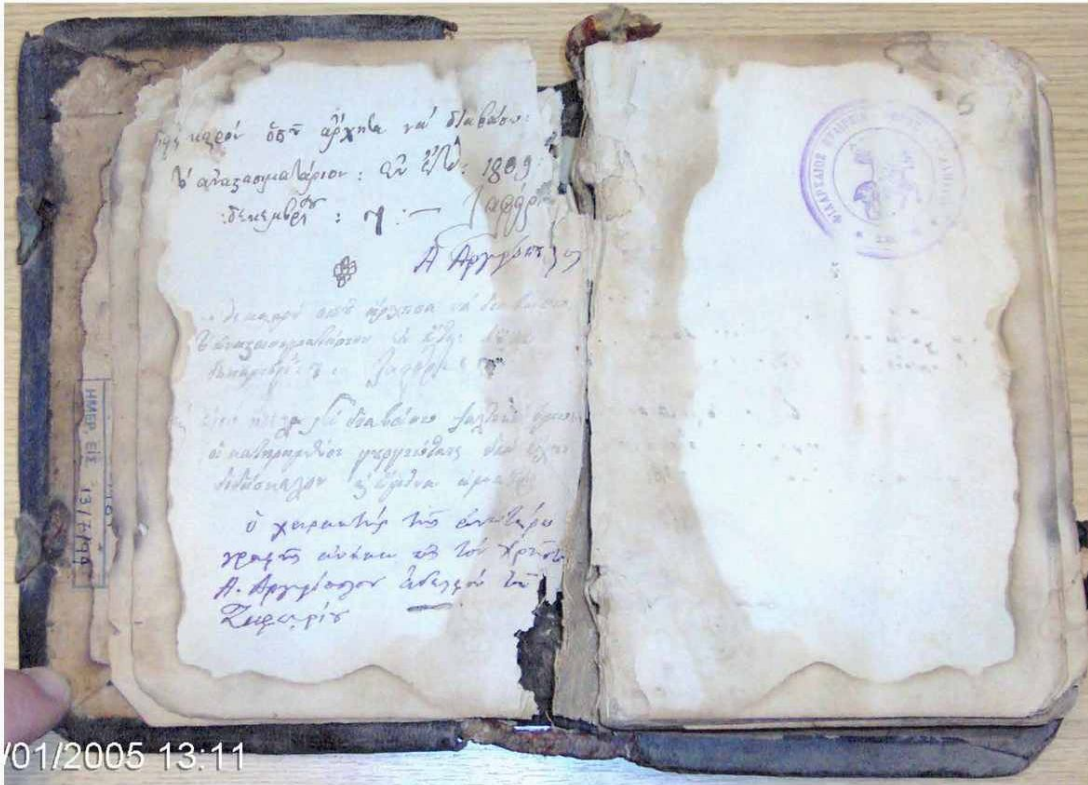

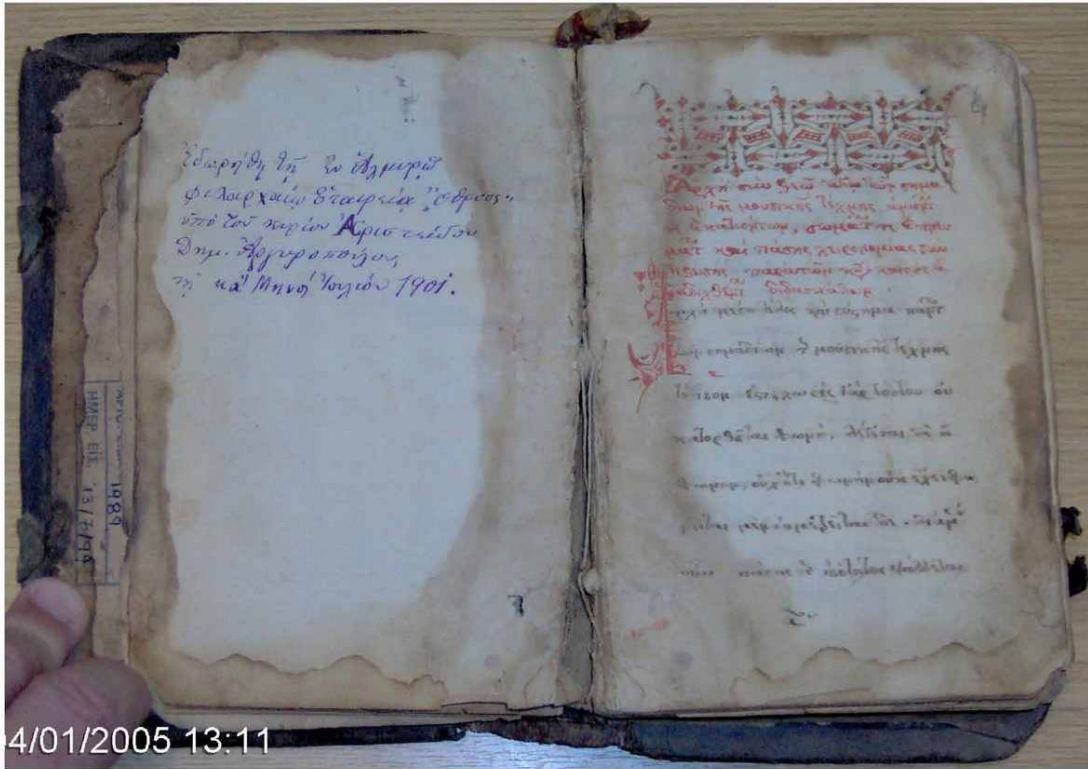

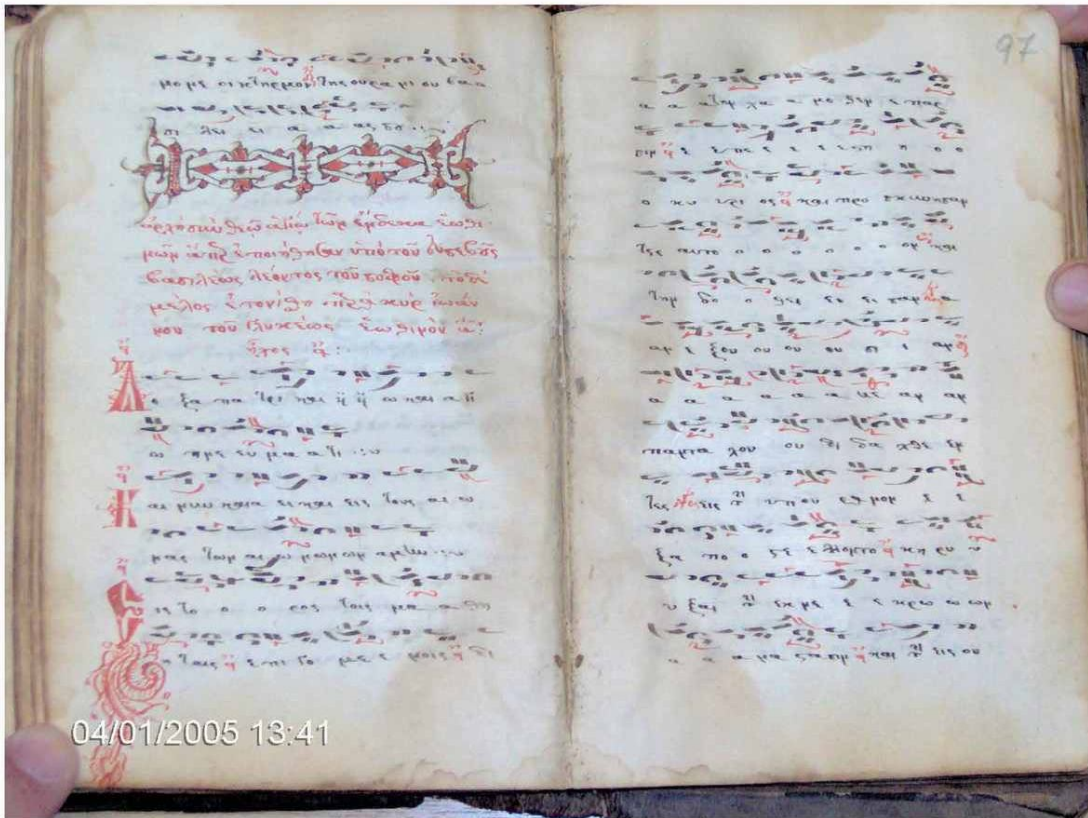

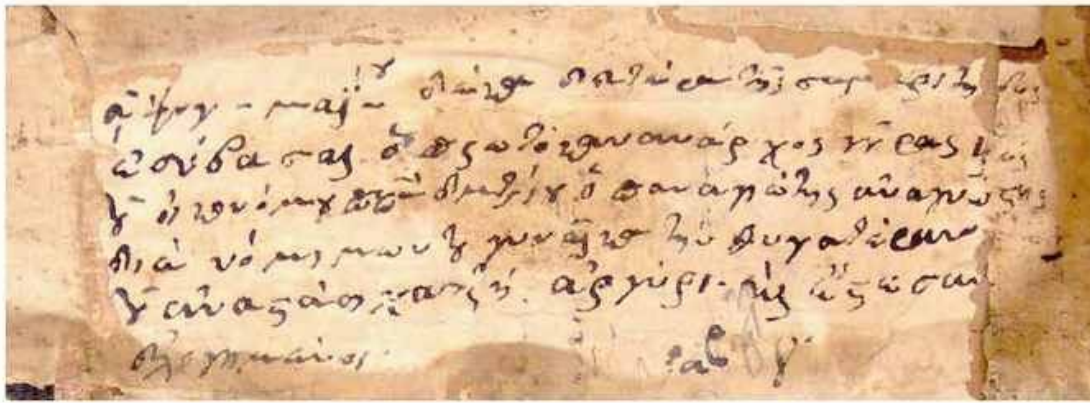

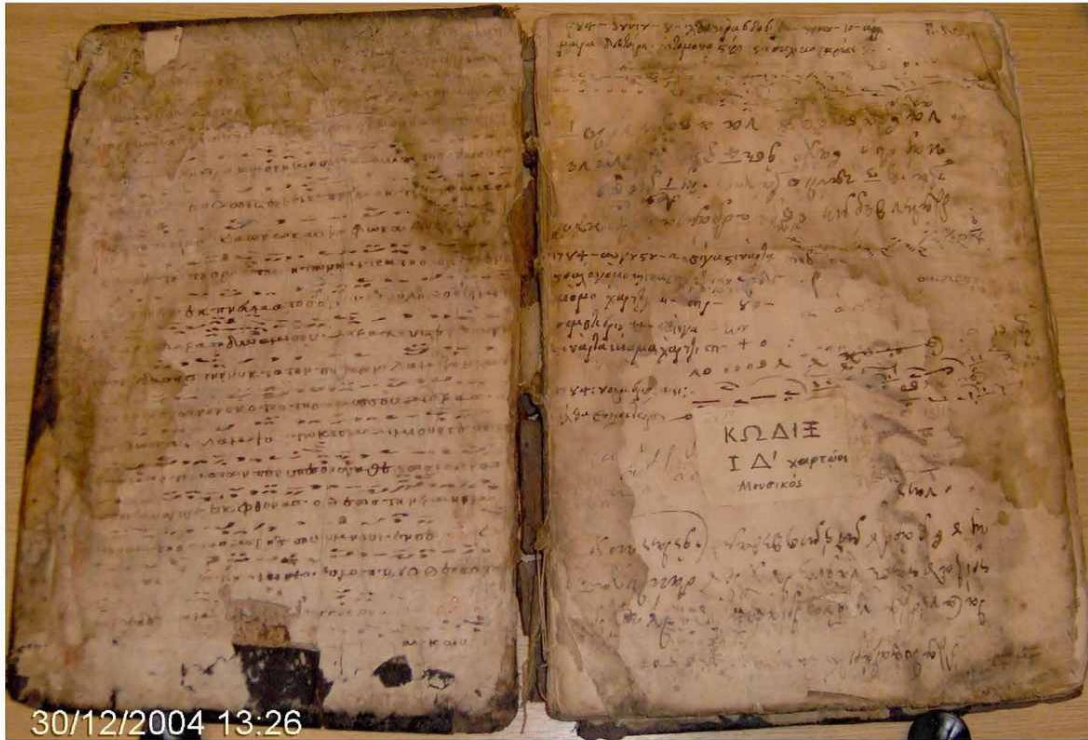

4/01/2005 13:11

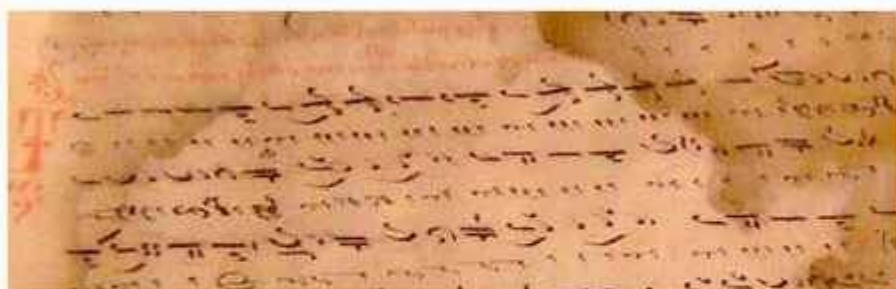

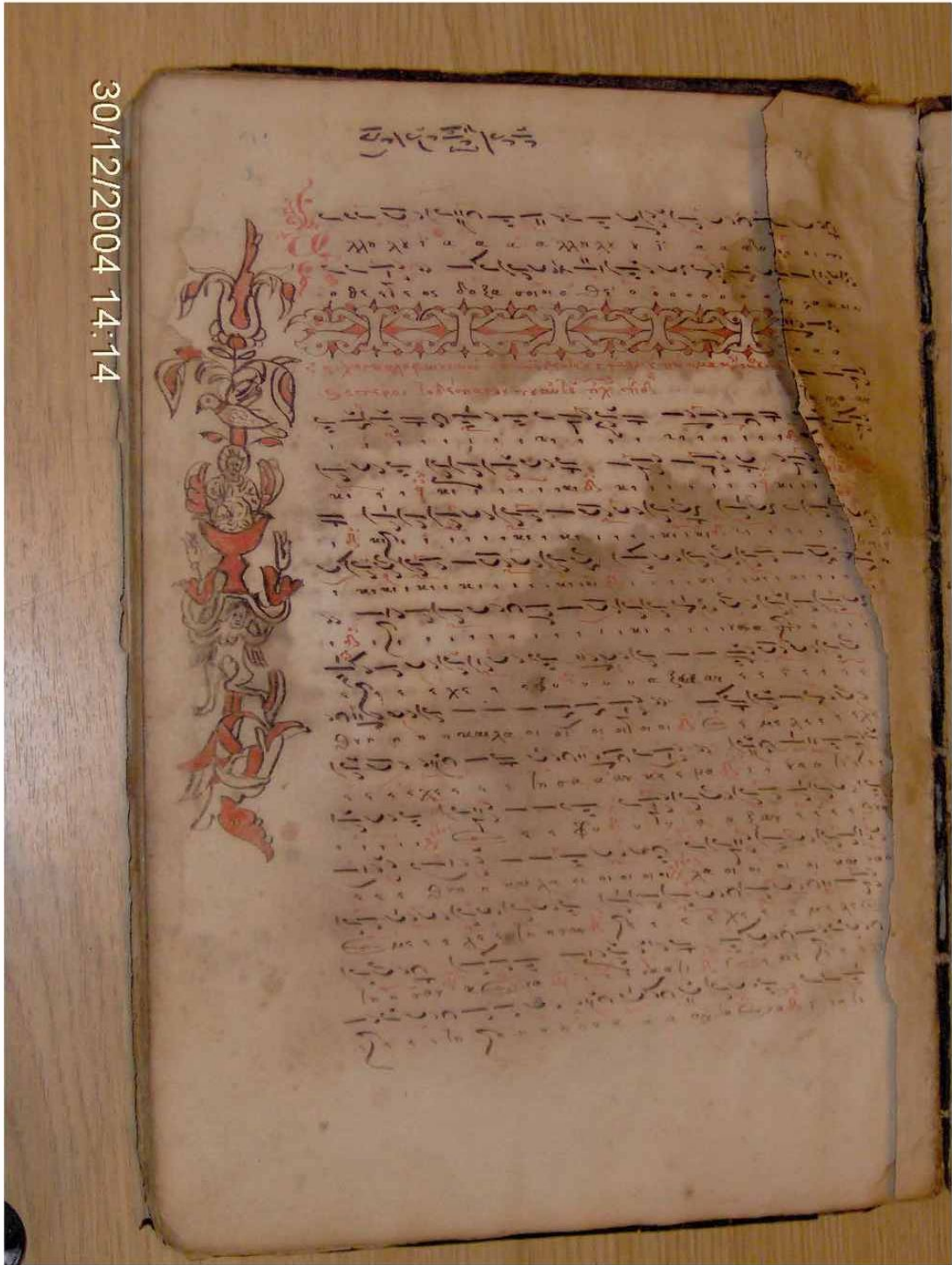

30/12/2004 14:14

